

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie

Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ

Kombinace: Občanská výchova – německý jazyk

GLOBALIZACE A JEJÍ DOPADY NA ŽIVOT INDIVIDUA VE SPOLEČNOSTI

GLOBALIZATION AND ITS INFLUENCE
ON INDIVIDUAL LIFE IN SOCIETY

Diplomová práce: 08–FP–KFL–152

Autor:

Adéla Neradová

Podpis:

Adresa:

Pihel 223

471 18 Pihel

Vedoucí práce: PhDr. Lenka Václavíková Helšusová, Ph.D.

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
71	19 681	3	2	62	4

V Liberci dne: 12. 5. 2008

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum: 12. 5. 2008

Podpis

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce PhDr. Lence Václavíkové Helšusové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení. Dále bych chtěla poděkovat všem mým blízkým za velkou podporu během studia.

Anotace

Diplomová práce se zabývá podstatou procesu globalizace, jeho důsledky a riziky, především ve vztahu k životu jedinců ve společnosti. Pojednává o možnostech pohybu vycházejících ze svobody a o procesu demokracie. Následuje zamyšlení nad problematikou legitimacy státní moci a významem mezinárodních institucí. Je popsán vliv informací a medií na myšlení jedinců. Závěrečná kapitola se věnuje základním znakům současné společnosti a změnám zasahujícím do života jejích členů. Práce obsahuje části (tzv. boxy) nahlízející uváděnou problematiku s ohledem na podmínky české společnosti.

Summary

This Diploma Thesis deals with fundamentals of the globalization process, its effects and risks, especially in relation to individuals in human society. It observes free movement possibilities that coming out from freedom as well as the democracy process. This follows with thoughts on legitimacy dilemmas of the state authority and importance of international institutions. It describes here the information and media influence over single individual mind and thinking. The final chapter is focusing on the basic characters of today's society and the changes that interfere with life of its members. This thesis contains parts (so-called boxes), which look at mentioned problems with regarding to conditions in Czech society.

Zusammenfassung

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit dem Kern des Globalisierungsprozesses, mit seinen Folgerungen und Risiken, vor allem im Zusammenhang mit dem Leben des Individuums in der Gesellschaft. Sie befasst sich mit den Bewegungsmöglichkeiten, die von der Freiheit ausgehen und erklärt den Demokratieprozess. Es folgt das Nachdenken über die Problematik der Machtlegitimität des Staates und über die Bedeutung der internationalen Institutionen. Weiter ist Einfluss der Informationen und der Medien auf Denken des Individuums beschrieben. Das Schlusskapitel widmet sich den Grundmerkmalen der gegenwärtigen Gesellschaft und der Veränderungen, die ins Leben ihrer Mitglieder eingreifen. Die Arbeit beinhaltet Teile (sog. Boxen), die die angeführte Problematik mit Rücksicht auf die tschechische Gesellschaft ansehen.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 OBECNĚ O GLOBALIZACI.....	9
1.1 Globalizace.....	9
1.2 Rizika spojená s globalizací.....	13
1.2.1 Riziková společnost.....	17
2 POHYB A SVOBODA.....	19
2.1 Svoboda.....	19
2.2 Demokracie.....	21
2.3 Migrace.....	24
3 MOC V KONTEXTU GLOBALIZACE.....	27
3.1 Stát.....	28
3.2 Mezinárodní instituce.....	31
4 INFORMACE A MÉDIA.....	34
4.1 Informace.....	34
4.2 Média.....	35
4.2.1 Internet.....	37
4.3 Informační společnost.....	39
5 SPOLEČNOST A KULTURA.....	42
5.1 Globální společnost.....	45
5.2 Hodnotový a normativní systém.....	50
5.2.1 Rodina.....	52
5.2.2 Tradice.....	54
5.2.3 Náboženství.....	56
5.3 Život v budoucí společnosti.....	59

ZÁVĚR.....	61
SEZNAM BOXŮ.....	63
SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK.....	64
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	65
SEZNAM PŘÍLOH.....	71

ÚVOD

V mé diplomové práci se budu věnovat vlivu globalizačních procesů a jejich dopadům na život jednotlivce ve vztahu k současným společenským podmínkám. Zmíněné jevy se dotýkají každého, ne však každého stejně. I když i toto tvrzení je značně subjektivní. Někteří jedinci si zmíněný vliv uvědomují, především na základě srovnání a společenských změn a zaujímají k němu různá stanoviska. Mohou se cítit jako oběti, jiní mohou využít nově otevřených možností ve svůj prospěch. Postoj k této problematice se odvíjí především od individuálních životních podmínek a možností. Proto jsou součástí tohoto textu tzv. boxy, které reflektují vliv globalizačních procesů na jedince v podmínkách české společnosti.

Při psaní této práce nepovažuji za žádoucí vyslovovat jednoznačné závěry, ale na základě konfrontace s různými fakty, názory a zkušenostmi stanovit teze, které budou pro mě osobně nej přijatelnější. Mým cílem je vytvořit co nejkonkrétnější obraz globalizace a jevů, které ji doprovází a ovlivňují život každého z nás.

1 Obecně o globalizaci

Slovo globalizace je v současné době vyslovováno stále častěji v mnoha různých kontextech. Někdo jej vztahuje na jevy obecné, jiný na události z našeho každodenního života. Rozsah jevů, v jejichž souvislosti je globalizace zmiňována, je velmi široký. Každý si pod tímto pojmem něco představí, avšak málokdo jej dokáže jednoznačně definovat. Nejen v odborné literatuře se můžeme setkat s celou řadou definic a charakteristik, většinou se však vztahují pouze k některým jevům, jichž se globalizace dotýká a navíc se převážně jedná o jevy a teorie obecné. Domnívám se, že jednoznačnou a komplexní definici tohoto jevu není možné vyslovit. Každý si však může vytvořit vlastní úsudek na základě získaných informací, ale i zkušeností z každodenního života.

1.1 Globalizace

Pojem globalizace vznikl v kontextu sociálních věd a v roce 1961 se poprvé objevil v jednom z anglických lexikonů. V hospodářskopolitickém kontextu jej poprvé užil americký ekonom Theodore Levitt.¹ I v současné době je tento pojem nejčastěji zmiňován ve vztahu k ekonomickým procesům, tedy jako „soubor ekonomických aktivit a procesů, které vyvolávají celé řady společenských důsledků“². Globalizace v užším slova smyslu představuje stále rostoucí podíl mezinárodní ekonomické aktivity v poměru k domácí. Hlavní příčiny tohoto růstu jsou mezinárodní obchod, přímé zahraniční investice a kapitálové trhy. Avšak nazírat globalizaci pouze z tohoto pohledu by bylo velmi nepřesné. Je třeba ji vnímat nejen z hlediska ekonomického, ale i politického, sociálního, kulturního, technologického, duchovního a dalších. Globalizační procesy ovlivňují téměř všechny oblasti života společnosti a jedinců, kteří v ní žijí, přestože to není vždy na první pohled patrné a málokdo si to uvědomuje. Globalizace je nejčastěji dávána do souvislosti s celosvětovými a obecnými jevy a teoriemi. Je však třeba mít neustále na paměti, že nedílnou součástí těchto procesů jsou jedinci vstupující do osobních i zprostředkovaných kontaktů. Vytvářejí tak samotný

¹ *Wikipedia: die freie Enzyklopedie* [online]. 2003, letzte Version 8. Mai 2008 [cit. 10. května 2008].
Dostupné z: <http://de.wikipedia.org/wiki/Globalisierung>.

² MEZŘICKÝ, V. (ed.). *Globalizace*. Praha: Portál, 2003, s. 10.

základ globalizace, z něhož se odvíjí síť vztahů, kontaktů, skupin až po nadnárodní organizace.

Box 1.1 Kořeny globalizace v České republice

Ve vztahu k české společnosti jsou za nejzřetelnější spouštěcí mechanismy globalizace považovány rozpad komunistického režimu a události kolem roku 1989. V počátku převládalo nadšení vznikající v důsledku očekávání lepší budoucnosti, které postupem času opadlo. Zrodil se však jeden ze základů současné demokracie - participace občanů na veřejném životě.

Reflexí sociálních změn v „postsocialistické transformaci“³ se zabývá mj. Pavel Machonin. Vychází z dělení společností na předkapitalistické, kapitalistické a (státně) socialistické, které se často používá v rámci problematiky zemí, které se nachází na přechodu od socialismu k demokratickému kapitalismu. V české společnosti podle něj dochází propojování uvedených systémů. Pro označení tohoto jevu používá pojem „hybridizace“⁴. Prolínají se tak rovnostářské principy, které mají své základy ve státním socialismu, s třídními vztahy typickými pro kapitalismus a s principy informační společnosti založené na vědění, která směřuje do budoucnosti. Podle Machonina je tento stav důsledkem různorodé transformace, v jejímž pozadí stojí zintenzivnění procesů informatizace a globalizace

S pojmem globalizace se setkáváme stále častěji, ale pokusit se ho jednoznačně definovat je velmi obtížné. Pro vytvoření celistvější představy o podstatě globalizace uvádím charakteristiky tohoto pojmu z pohledu několika různých autorů.

Anthony Giddens v knize *Důsledky modernity* vidí globalizaci jako „proces rozvolňování“⁵. Představuje tedy zintenzivnění sociálních vztahů na celém světě, propojení vzdálených lokalit, které se projevuje především v tom, že místní události jsou zásadně ovlivňovány událostmi dějícími se „mnoho mil daleko a naopak“. V knize *Unikající svět* od téhož autora, se setkáme s konkrétnější charakteristikou: „Globalizace

³ MACHONIN, P. Proměny sociálních nerovností v postsocialistické transformaci středoevropského typu a jejich možné teoretické implikace. In *Současná česká společnost: sociologické studie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002, s. 11.

⁴ Tamtéž, s. 11.

⁵ GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, s. 62.

přichází od západu, nese jasně patrnou pečeť americké politické a ekonomické moci a ve svých důsledcích je velmi nevyvážená. ... Globalizace ovlivňuje jak události dějící se ve světovém měřítku, tak náš každodenní život.“⁶ Autor zde zmiňuje vliv západních zemí a moc USA. Ty je možné považovat za jeden ze symbolů globalizace především proto, že umožňují většině lidí žít svobodně, tedy podle svých představ a možnost realizovat se téměř v čemkoliv. Avšak globalizace bývá často zaměňována za tzv. „amerikanizaci“⁷. Jedná se o vliv USA na okolní svět. Do značné míry jde o vliv médií a v neposlední řadě také původně amerických firem, které se postupem času staly nadnárodními. Určitou roli sehrála také angličtina, jako relativně snadný dorozumívací jazyk. Amerikanizaci je možné považovat za průvodní jev globalizace, nikoliv však za její základ, nebo ji dokonce s tímto jevem zaměňovat. Jedná se o jeden z nejviditelnějších a nejkonkrétnějších dopadů, které může jedinec v naší společnosti pocítit. Vliv západních civilizací, jejichž symbolem se staly USA je zcela zřejmý. Síla tohoto vlivu je umožněna také tím, že pro velkou část jedinců jsou pozitivním vzorem, který je hodný následování. Naopak někteří zauímají vůči USA postoj negativní, bez dostatečné informovatnosti o americké společnosti, kultuře a politice je považují za zdroj většiny globálních problémů. Tento postoj mnohdy pramení z odmítnutí vlastní odpovědnosti a snahy nalézt příčinu problémů jinde. USA jsou ekonomicky dominantní zemí s velkým vlivem na zbytek světa, což s sebou nese jistá omezení pro země, které tomuto vlivu podléhají. Mnohdy jsou považovány za „propagátora“ konzumního způsobu života, který má za následek ekonomické nerovnosti a ničení životního prostředí. Faktem je, že většina světových trendů vznikla právě v USA a „že opřeny o sílu americké ekonomiky jsou v pozadí procesů, které ve svém souhrnu nazýváme globalizací“⁸.

Martin Ehl tvrdí, že „globalizace je proces zasahující čím dál víc všechny obory lidské činnosti. Jeho základem je výměna informací, komunikace. Dopady těchto informací jsou nestejně, podobně jako síla globalizačního procesu. Tam, kde je komunikační síť hustší, tam, kde je vyspělejší technologie, má globalizace větší sílu.“⁹ Informace a komunikace jsou často považovány za kořeny globalizace. Patří mezi

⁶ GIDDENS, A. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 14.

⁷ EHL, M. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia, 2001, s. 27.

⁸ Tamtéž, s. 27.

⁹ Tamtéž, s. 33.

nejzákladnější principy lidské společnosti a týkají se naprosto každého jedince. Proto jim věnuji jednu z následujících kapitol této práce. Martin Ehl vidí v globalizaci „jakýsi zastřešující termín pro všechny obory lidské činnosti, které nějakým způsobem naši planetu obrazně řečeno zmenšují.“¹⁰ Podle této charakteristiky globalizace zahrnuje vše, co vede k propojení celé planety. Opět tu tedy nacházíme jeden z nejviditelnějších dopadů globalizace, a to zkracování vzdáleností a propojování jednotlivých lokalit. Jedním z nejvýznamnějších prvků, které zmíněné propojení umožňují, je komunikace. V této souvislosti autor poukazuje na významnost bezdrátového přenosu informací.

Britský historik Ian Clark vymezil globalizaci jako protiklad k „fragmentarizaci“¹¹. Dělí tak dějiny lidstva na období politického a ekonomického rozdělování a sjednocování. Fragmentarizace, neboli decentralizace je důsledkem uvolňování a svobod vznikajících v rámci globalizačního procesu. Různé celky neustále vznikají a rozpadají se. Vzniká tak možné nebezpečí pro světové velmoce, kterým hrozí rozpad na menší soběstačné celky.

Procesem globalizace se zabývá také významný polský sociolog Zygmunt Bauman. Vidí v globalizaci „neodvolatelný osud světa, nevratný běh událostí a zároveň proces, který každého z nás ovlivňuje stejnou měrou a stejným způsobem. Všichni jsme globalizováni – a být globalizován znamená pro každého globalizovaného v podstatě totéž.“¹² Lidé by si měli uvědomit, že žijí v informační společnosti, v propojeném, avšak nejistém světě, aby mohli lépe pochopit jiné kultury, jiné jazyky, i jiné způsoby myšlení. Z uvedené charakteristiky není zcela jasné, kdo jsme „my všichni“ a to je z mého pohledu velmi určující. Pokud by se totiž jednalo o všechny obyvatele naší planety, nemohu s tímto tvrzením souhlasit. Nemyslím si, že lidé jsou ve všech částech světa ovlivněni globalizací stejně. Globalizace ovlivňuje každého, avšak ne každého stejně. Jisté však je, že jejímu vlivu není možné se ubránit. Globalizace však nepředepisuje co je žádoucí a co ne. Záleží na každém jedinci, jaký postoj zaujme, zda-li využije nově otevřených příležitostí a negativní dopady bude vnímat jako nezbytné a vedlejší, nebo se nechá nést proudem vývoje se všemi jeho nedostatky.

¹⁰ Tamtéž, s. 33.

¹¹ Tamtéž, s. 33.

¹² BAUMAN, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 7.

1.2 Rizika spojená s globalizací

Globalizace s sebou přináší řadu změn. Zda-li jsou přínosem, rizikem, nebo dokonce nebezpečím, je velmi individuální, závisí na úhlu pohledu a především na situaci, v níž se jedinec nachází. Jisté však je, že vznikají problémy a rizika, s nimiž se musí lidstvo potýkat a čelit jim. Globalizace přináší nejistá pozitiva, avšak jistá rizika. V souvislosti s globalizací jsou nejčastěji zmiňována rizika, která vytváří lidská společnost a sama sebe jimi ohrožuje. Některá z nich jsou natolik závažná, že pokud by nebyla řešena, mohla by vést ke globální katastrofě lidstva. Tyto problémy, které přesahují regionální úroveň a vyžadují řešení na celosvětové úrovni, označujeme jako globální. Mezi nejzávažnější a nejčastěji diskutované patří následující¹³:

1. Intersociální problémy

- Problém války a míru – problém provázející lidstvo od jeho počátků narůstá v současné době do hrozivějších rozměrů. Nově se objevují nebezpečí související s možným využitím jaderných, biologických či chemických zbraní a jejich následky.
- Problém překonání sociálně ekonomické zaostalosti méně rozvinutých (rozvojových) zemí – biologické příčiny těchto problémů jsou především pandemie¹⁴, rozšíření HIV, rozpad sídelních a sociálních struktur společností, velké migrační vlny. Navzdory rozvojové pomoci jsou v mnoha zemích stále hlavními problémy hlad, špatná výživa, chudoba. Tato situace je pak příčinou řady dalších problémů (např. migrace, kriminalita, šíření drog). Jednou z hlavních příčin neúspěchu při snaze o jejich řešení, především ze strany vyspělých zemí, jsou „nekooperativnost a zkorumpovanost tamních vlád“¹⁵.
- Problém mezinárodní zadluženosti – důsledkem je ekonomická nevyváženost mezi jednotlivými zeměmi. Rozvojové země nebyly schopny efektivně využít půjčky, které jim byly poskytnuty od

¹³ HECZKO, S. Světová ekonomika a globální problémy lidstva. In *Britské listy* [online]. 2005, prosinec [cit. 10. října 2007]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/2005/12/29/art26306.html>.

¹⁴ Pandemie je hromadný výskyt infekčního onemocnění na území více států či světadílů.

¹⁵ GABAL, I. Jaké jsou hlavní globální bezpečnostní problémy 2005. In *Globalizace a globální problémy 2005 – 2007*, Praha [online]. 2006 [cit. 10. 10. 2007]. Dostupné z: <http://www.czp.cuni.cz/knihovna/globalizace.pdf>.

vyspělejších zemí a kryly jimi výdaje méně podstatné z hlediska řešení jejich situace (např. spotřební účely, armáda). Většina rozvojových zemí není schopna své půjčky splatit a naopak využívá stále nové.¹⁶

- Světový ekonomický a finanční řád – je třeba reflektovat nastalé změny způsobené globalizací, která zvýhodňuje určité skupiny lidí (např. bohaté) a jaký finanční a ekonomický řád je třeba vytvořit.

2. Ekosociální problémy

- Populační problém – počet obyvatel v rozvinutých zemích klesá, oproti tomu v rozvojových zemích prudce stoupá. Důsledkem je početná mladá populace pod věkovou hranicí zaměstnanosti. Dále nezaměstnanost a nadměrná poptávka po pracovních místech. To má za následek klesající mzdy, z nichž jedinci mnohdy nejsou schopni vyžít, natož živit rodinu. Důsledkem nízkých platů jsou nízké daně, tedy nedostatek peněz ve státním rozpočtu pro zajištění veřejných služeb.
- Potravinový (nutriční) problém – světová populace jako celek spotřebuje v současné době více potravin než vyprodukuje, to se projevuje na poklesu zásob a může vést k jejich vyčerpání. Ceny potravin neustále rostou. S nedostatkem potravin se potýkají především rozvojové země, jejichž obyvatelé trpí hladomorem, podvýživou a s nimi spojenými nemocemi. S opačným problémem (avšak v menším měřítku) bojují obyvatelé rozvinutých zemí. Nadměrný příjem a nevhodné složení potravy jsou příčinou civilizačních chorob¹⁷. Hlavním problémem tedy není pouze nedostatek potravin, ale i jejich špatná distribuce a obtížná dosažitelnost pro obyvatele rozvojových zemí.
- Surovinový a energetický problém – omezené a především neobnovitelné zdroje neustále ubývají a lidstvo se musí vypořádat s jejich nedostatkem. Je třeba hledat nové zdroje energie (slunečná, větrná, vodní, jaderná).

¹⁶ SARKISYAN, I. *Mezinárodní zadluženost jako globální problém* [online]. 2007, poslední úprava 16. 10. 2007 [cit. 10. 10. 2007], s. 40 – 50. Dostupné z: <http://dumfinanci.cz/ekonomika/mezinarodni-zadluzenost-jako-globalni-problem>.

¹⁷ JENÍČEK, V. Světový potravinový problém. In *Agricultural Economics* [online]. 1/2003 [cit. 14. 10. 2007]. Dostupné z: http://www.cazv.cz/2003/AE1_03/7-jenicek.pdf, s. 40 – 50.

- Ekologický problém – jedná se o celý soubor problémů. Mezi nejzávažnější patří změny způsobené globálním oteplováním, jehož důsledkem je zvedající se hladina oceánů a moří. Úbytek ozónové vrstvy umožňuje pronikání škodlivého UV záření. V důsledku nedostatku surovinových zdrojů, vody a půdy, hrozí nebezpečí konfliktů a válek. Hlavním úkolem je zabránit velkoplošnému znečišťování, které poškozují vodu, vzduch, půdu a zdraví lidí.

3. Antroposociální problémy

- Sociální, kulturní a humanitární problémy – mezi nejzásadnější patří problém absolutní chudoby, šíření epidemií a drogových závislostí, nekontrolované mezinárodní migrace či problém terorismu.
- Hodnotový systém – v současné době dochází k odmítání tradičních hodnot. Je třeba nalézt nový systém hodnot, který by byl přijatelný pro všechny kultury.
- Vládnutí – oblast související s vládnutím zahrnuje tyto problémy: rostoucí složitost a propojenost problémů, vzájemná závislost států, nedostatek vůdčích osobností a chybějící dlouhodobá vize, ale i nejistota, která je charakteristickým znakem současnosti.

Mezi nejčastěji diskutovanými globálními problémy jednoznačně dominuje problematika ochrany životního prostředí. Důsledky ekologických problémů se totiž konkrétně odráží na životě všech jedinců a již pro budoucí generaci by mohly být ničivé. Dokládá to i studie GEO – 4¹⁸, kterou zveřejnili experti z Programu OSN pro životní prostředí (UNEP). Upozorňují, že již není možné ekologické problémy přehlížet, ale je nezbytné učinit z nich politickou prioritu. Jedná se především o klimatické změny v důsledku oteplování Země. Vina je připisována převážně rozvinutým průmyslovým zemím. V současné době se díky novým technologiím situace otáčí. Hlavními znečišťovateli se stávají méně vyspělé státy Jihu, protože navzdory rozvíjejícímu se průmyslu nemají dostatek prostředků pro rozvoj technologií šetrných pro životní prostředí. Podstatným problémem je čerpání nedostatkových přírodních zdrojů.

¹⁸ KAŠPAR, J. *Zpráva OSN varuje – zásadní ekologické problémy trvají* [online]. 2007, poslední úprava 25. 10. 2007 [cit. 26. 10. 2007]. Dostupné z: [http://www.env.cz/_c1256e850039bdd6.nsf/\\$pid/mzpjkfmp06ak?OpenDocument&Click=](http://www.env.cz/_c1256e850039bdd6.nsf/$pid/mzpjkfmp06ak?OpenDocument&Click=).

Obyvatelstvo některých (převážně jižních) zemí je na těžbě, a především následném prodeji přírodních zdrojů, závislé. Tání ledovců, stoupající hladina oceánů, rozšiřování pouští, povodně, sucha ve vyšší míře a na nových místech jsou příčinou nového typu migrujících jedinců – „ekologických uprchlíků“¹⁹. Na úpadek zdraví jedince v oblasti psychiky má negativní vliv především stres, který může mít celou řadu důsledků.

Může dokonce vést až k drogové závislosti, gamblerství, alkoholismu, zvýšené agresivitě a celé řadě dalších jevů, které mohou vyústit do celospolečenského problému zvyšující se kriminality.

Box 1.2 Ochrana životního prostředí v České republice

V České republice žije v silně narušeném životním prostředí přibližně 2,5 mil. obyvatel²⁰. Znečištění vod v celkovém měřítku klesá, pozitivní vývoj můžeme sledovat i v souvislosti s půdou. Těžba surovin je stále více omezována, stejně tak i užívání škodlivých průmyslových hnojiv a pesticidů. Problematický je však vliv znečištěného ovzduší na lesní porosty. Stále aktuální je problematika odpadů, především jejich likvidace skladováním.

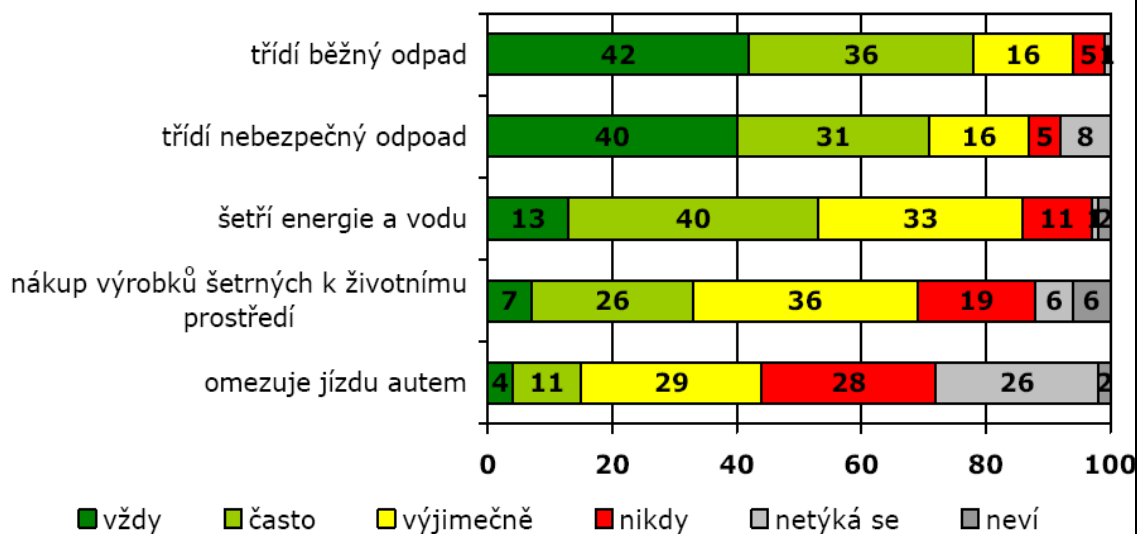
V české společnosti se jedincům nabízí celá řada příležitostí pro podporu ochrany životního prostředí. Od uzpůsobení každodenních aktivit (třídění odpadu, šetření energiemi a vodou, omezené užívání dopravních prostředků) až po aktivní členství v nevládních ekologických organizacích (Greenpeace, Hnutí Duha, Děti Země). Záleží na každém jedinci, jak moc se cítí spoluodpovědný za současný vývoj a jak svoje chování uzpůsobí. Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického výzkumu AV ČR provedlo v květnu 2007 průzkum mapující aktivní chování Čechů ve věci ochrany životního prostředí²¹. Prokázalo se, že uvědomělé ekologické chování roste v závislosti na dosaženém vzdělání a životní úrovni. Více než tři čtvrtiny Čechů tvrdí, že třídí běžný odpad vždy nebo často. V rámci České republiky se v současné době nejčastěji diskutuje o omezení provozu kamionů, těžbě hnědého uhlí, výstavbě jaderných elektráren.

¹⁹ EHL, M. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia, 2001, s. 98.

²⁰ *Zpráva o životním prostředí České republiky v roce 2003* [online]. 2004, poslední úprava 26. 10. 2006 [cit. 27. 10. 2007]. Dostupné z: <http://www.env.cz/zp03/titul.htm>.

²¹ DIMITROVÁ, M. *Ekologické chování Čechů* [online]. 2007, poslední úprava 27. června 2007 [cit. 27. října 2007]. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100703s_Oe70627.pdf.

Obr. 1 Ekologické chování českých domácností (údaje v %)

Zdroj: DIMITROVÁ, M. *Ekologické chování Čechů* [online]. 2007, poslední úprava 27. června 2007 [cit. 27. října 2007]. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100703s_Oe70627.pdf.

1.2.1 Riziková společnost

Rizikům vyplývajícím z celosvětových změn se věnuje významný německý sociolog Ulrich Beck, který proslul koncepcí „rizikové společnosti“. Současná společnost je podle něj nejen společností rizikovou, dokonce ji označuje jako společnost katastrof. „Hrozí v ní nebezpečí, že výjimečný stav se stane stavem normálním.“²² Rizika jsou demokratická, protože ohrožují naprosto každého bez ohledu na věk, pohlaví či společenské postavení. I to jedince na celém světě spojuje. Národní stát již jedince neochrání, proto se celosvětová politika stále více propojuje. Nebezpečí rizik spočívá především v tom, že nemají konkrétního původce, kterého by bylo možné zničit a tím se před těmito riziky chránit, dále pak v tom, že možná nebezpečí je těžké si představit a mnohdy je ani nevnímáme. Ta se pak většinou projeví až u budoucích generací. Autor tedy v souvislosti s riziky poukazuje na budoucí negativní jevy, které jsou však vzhledem k současným okolnostem zcela reálné. Věnuje se také problematice třídní společnosti, kdy dává do souvislosti rozdělování rizik a bohatství, při němž se

²² BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON, 2004, s. 31.

„bohatství shromažďuje nahoře, rizika dole. K nedostatku zaopatření se druží nedostatek bezpečnosti a nadbytek rizik, jimž by se bylo třeba vyhnout. Bohatí (vzhledem k příjmům, moci a vzdělání) si mohou bezpečnost a svobodu od rizika vykoupit.“²³ Konkrétně si mohou vybrat byt v méně ohrožené oblasti, finančními prostředky si mohou zajistit kvalitnější výživu, vzdělání, lepší přístup k informacím.

Mnohá rizika jsou tedy rozdělována se specifickým ohledem k vrstvám nebo třídám, ale je prakticky nemožné zcela se jim vyhnout. Rizikům jsou vystaveni všichni, ale nerovnoměrně. V rámci tohoto nerovnoměrného vystavení rizikům vznikají sociální nerovnosti. Jak píše Beck: „Proletariát světové rizikové společnosti sídlí pod továrními komíny, vedle rafinerií a chemických továren v průmyslových centrech třetího světa.“²⁴ Obyvatelé méně rozvinutých zemí jsou nejvíce ohrožováni riziky, jako jsou znečišťování životního prostředí a vytěžování přírodních zdrojů. Mají zcela konkrétní dopad nejen na jejich psychiku, ale i zdraví. Stále narůstá četnost onemocnění dýchacích cest, alergií apod.

²³ Tamtéž, s. 45.

²⁴ Tamtéž, s. 54.

2 Pohyb a svoboda

Pro globalizaci jsou velmi charakteristické změny, které jsou jejím důsledkem a zároveň podstatou celého procesu. Dalo by se říci, že globalizace sama o sobě je jeden velký pohyb směrem dopředu, ve smyslu časového vývoje. Pohyb je zároveň jedním z nejzřetelnějších projevů. Již zmíněné zkracování vzdáleností umožňuje svobodnější pohyb. Především mladí lidé využívají nabízejících se možností a odjíždějí do vzdálenějších lokalit ať už za studiem, prací či poznáním něčeho nového. Vzdálenost již není velkou překážkou. Zygmunt Bauman ji dokonce označuje jako „sociální produkt“²⁵. Její délka se mění v závislosti na rychlosti, jíž ji lze překonat. Ne každý má však možnost svobodného neomezeného pohybu. Jistou překážkou může být nedostatek prostředků pro realizaci cesty, pevné osobní vazby, nebo nezájem a nechuť měnit obvyklé místo pobytu. S pohybem souvisí také nejistota. Prostor, který je nám dobře znám pro nás představuje bezpečí a jistoty. Pobyt „daleko“ může vyvolat nejistotu, tíseň či dokonce bezradnost. Někteří jedinci jsou dokonce nuceni k pohybu nedobrovolně. Na základě obtížných životních situací se stávají součástí procesu migrace, ať už z vlastního rozhodnutí, či z donucení.

2.1 Svoboda

Svoboda v nejobecnějším slova smyslu souvisí s možností vlastního rozhodnutí a volby. Svoboda jedince spočívá v jeho schopnosti „myslet nebo jednat podle vlastní vůle“²⁶. Je možné rozlišit dva protikladné typy svobody, a to pozitivní a negativní. Pozitivní svoboda je stav, kdy je člověk svobodný „k něčemu“²⁷. Souvisí s dosažením určitého cíle či prospěchu (rozvoj osobnosti, seberealizace, vláda člověka nad sebou samým). Negativní svoboda znamená svobodu „od něčeho“. Spočívá v nezasahování, v nepřítomnosti vnějších omezení jedince.

Pojem svoboda lze chápat různými způsoby. Můžeme jej pojmut jako právně zakotvenou kategorii. Svoboda je zaručena právem demokratického státu. To souvisí s problémem do jaké míry je v demokratických státech skutečně zaručena.

²⁵ BAUMAN, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 7.

²⁶ HEYWOOD, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 317.

²⁷ Tamtéž, s. 317.

Z morálně – etického hlediska se jedná o rozporuplný pojem. Závisí na subjektivním vnímání každého jedince. Co jeden vnímá jako svobodu, může druhý vnímat jako omezování. Svoboda je pramenem štěstí a někteří autoři tyto dva pojmy dokonce ztotožňují. Zygmunt Bauman vidí štěstí ve „svobodě jednat pudově, následovat své instinkty a touhy“²⁸. Tento druh svobody však lidé dobrovolně omezují za účelem dosažení bezpečí.

Existuje celá řada svobod z hlediska oblasti života jedince, jíž se dotýká. Svoboda fyzická, morální, psychologická, náboženská, svoboda jednání, svědomí, povolání či učení.

V kontextu současné společnosti se nejčastěji mluví o svobodě pohybu, slova, shromažďování, vyjadřování veřejného mínění, náboženského vyznání. Jsou to svobody vyplývající ze života jedince v demokratickém státě. Základní je občanská svoboda. Jedná se o tzv. „negativní práva“²⁹, která nesmí vláda omezovat. To je jedním ze základních principů fungování demokratické společnosti. Občanům bývají zaručena v rámci ústavy, konkrétně v České republice Listinou základních práv a svobod (Příloha č. 1).

V minulosti znamenala svoboda především „stav, v němž se nikomu neříká, co má dělat, a nikdo není nucen dělat to, co by raději nedělal“³⁰. Tato představa se opírala především o stav a podmínky tehdejší společnosti. Byla spíše přáním do budoucna, pro některé dokonce utopií. V dnešní společnosti svoboda tuto formu má. Jako vedlejší účinek však s sebou nese nejistotu zahrnující i nespolehlivost a nebezpečí. To se projevuje především při rozhodování jedince. Nikdo si nemůže být jistý, že jím zvolená možnost bude mít očekávaný žádoucí výsledek, a že to, co se zdá nejméně pravděpodobné, jej nemůže dosáhnout spolehlivěji.

Spousta lidí cítí, že jsou pod vlivem sil, nad nimiž nemají žádnou moc a z toho mnohdy pramení pocit bezmocnosti a omezení osobní svobody. Podle mého názoru tomu tak není. Každý může dění kolem sebe do určité míry ovlivnit. Ke svobodě také neodmyslitelně patří zodpovědnost. To si však většina lidí neuvědomuje.

Svobodu nejvíce zaručuje přímá demokracie, v níž se všichni mohou spolupodílet na výkonu veřejné moci. Vzhledem k velikosti moderní společnosti je však

²⁸ BAUMAN, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 54

²⁹ HEYWOOD, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 403.

³⁰ BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 58.

prakticky nerealizovatelná, proto je nahrazena demokracií zastupitelskou neboli většinovou. Nevýhoda spočívá v tom, že při rozhodování většiny jsou potlačena práva jednotlivce. Pokud má totiž jedinec odlišný názor než většina, nepodaří se mu ho prosadit, protože bude většinou přehlasován. Řada lidí se také snaží přizpůsobit svému okolí a své chování přizpůsobují očekáváním druhých. Snaží se napodobovat trendy, které vidí kolem sebe ve společnosti, rozhodují se tak podle okolí, nikoliv sami podle sebe, takže nesvobodně. „V dnešní době se společnost díky globalizaci rozvíjí daleko rychleji a dynamičtěji, než tomu bylo v minulosti a lidé jsou také vystavováni daleko většímu tlaku z okolí, což zapříčiňuje fakt, že je tento tlak viditelnější, než kdykoli jindy.“³¹

Dalším problémem spojeným s většinovou demokracií je fakt, že většině vládne elitní menšina, na níž závisí míra svobody ve společnosti.

2.2 Demokracie

V dnešní době je věnována stále větší pozornost jedinci jako základu lidského společenství. Jsou mu připisována a zaručována nejrůznější práva a svobody. Tím se mu otevírá větší možnost ovlivnit nejen svůj vlastní život, ale do jisté míry (zprostředkovaně) i dění v celospolečenském, či dokonce celosvětovém měřítku. Tomuto trendu nejvíce odpovídá demokracie jako politický systém i základní princip fungování společnosti.

Demokracie představuje vládu lidu. Ta je umožněna na základě politické rovnosti, rovnoměrném rozdělení politické moci. Hlasy všech jedinců pak mají stejnou váhu a každý má možnost vyjádřit se. Ne vždy tomu tak však bylo a ve většině demokratických systémů byla politická participace určitých skupin omezena. Nejčastěji bylo volební právo upíráno ženám, dodnes se nemohou voleb účastnit děti.

Podílet se na přijímání důležitých rozhodnutí ovlivňující individuální osudy i běh celé společnosti je jednotlivcům ve většině zemí umožněno prostřednictvím volebního práva, což je hlavním principem zastupitelské demokracie. Občané tedy vybírají své zastupitele, kteří přijímají rozhodnutí za ně. Tato forma demokracie je

³¹ POTŮČEK, J. *Svoboda a demokracie* [online]. 2004, poslední úprava 23. prosince. 2004 [cit. 28. 10. 2007]. Dostupné z: <http://policy.euweb.cz/view.php?id=8>.

jednodušeji realizovatelná. Umožňuje rozhodovat a řídit společnost jedincům, kteří jsou vzdělanější a zainteresovanější, než-li běžní občané. Oproti tomu v přímé demokracii občané přímo participují na rozhodování a vládnutí například prostřednictvím referenda. Nespornou výhodou přímé demokracie je možnost jednotlivců vyjadřovat vlastní názory a zájmy přímo, aniž by byly zkresleny možnými prospěchářskými zájmy zastupujících politiků. Je však obtížně realizovatelná ve větších státech.

Jak jsem již zmínila, svobodné volby jsou vnímány jako základní princip ve většině demokratických zemí. Zároveň jsou však často předmětem kritik tohoto systému. Například John Burnheim tvrdí, že politika založená na volbách je hlavní překážkou pro vytvoření skutečné demokracie a přichází s teorií tzv. „demarchie“³². Ta je založená na náhodném výběru (losování) jednotlivců, kteří mají rozhodovat. Slučují se v tzv. radách podle různých politických funkcí. Kritikové této teorie poukazují na její neslučitelnost se státem a také na nemožnost kontroly.

Nejrozšířenější formou demokracie ve většině západních zemí je demokracie liberální. Základem jsou principy, které regulují moc státu a zajišťují občanům práva a svobody. Mezi ně patří především všeobecné volební právo a pravidelné, konkurenční volby. V opozici vůči státu stojí občanská společnost reprezentovaná autonomními skupinami. V rámci liberální demokracie je kladen velký důraz na práva jednotlivce a jeho individualitu. Důležité je, jaký má postoj k možnosti ovlivnit celospolečenské dění.

Po dlouhou dobu byly převládající systémy demokracie a komunismus. Typickým příkladem komunistického systému v minulosti byl Sovětský svaz. Komunistický systém existuje i v současné Číně a několika dalších zemích. Moc měla v rukou pouze jedna strana s jednoznačně dominantním postavením. Práva a svobody občanů byly značně omezeny. V roce 1989 ztratil Sovětský svaz vládu nad východní Evropou a světem se přehnala vlna demokratizace. V této době si řada lidí představovala demokracii jako anarchii, v níž si každý může dělat, co chce. „Demokracii přesněji vyjadřuje modální imperativ „je dovoleno vše, co není zakázáno,“ nebo jinými slovy naše svoboda končí tam, kde začíná svoboda druhého.“³³ Podle

³² PEHE, J.: Demokracie bez voleb [online]. 2006, poslední úprava 10. listopadu 2007 [cit. 9. prosince 2007]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/zapisnik/2006/clanek.2006-05-06.7166439576>.

³³ POTŮČEK, J. Svoboda a demokracie [online]. 2004, poslední úprava 23. prosince. 2004 [cit. 28. 10. 2007]. Dostupné z: <http://policy.euweb.cz/view.php?id=8>.

ústavy nelze provést takové změny, které by vedly k odstranění demokratických principů státu a s nimi související svobody.

Box 2.1 Demokratické procesy v České republice

Česká republika byla vyhodnocena jako nejúspěšnější země v rámci transformačního procesu. K tomuto závěru dospěla studie Bertelsmannovy nadace. Její transformační index „analyzuje a hodnotí kvalitu demokracie, tržní ekonomiky a politického managementu ve 125 rozvojových a transformačních zemích. Měří se úspěchy a neúspěchy na cestě k demokracii a právnímu státu a sociálně-politicky orientovanému tržnímu hospodářství.“³⁴ Podle této studie je český demokratický systém ustálený, roztržštěnost systému politických stran se zmenšuje a země netrpí závažnými sociálními, náboženskými ani etnickými konflikty. Klesá však úroveň politické kultury, problémem je především rostoucí vliv politických elit. Velkými úkoly do budoucna zůstávají boj s organizovaným zločinem, reformy v oblasti volebního práva a především ochrana životního prostředí.

Demokracie má různé podoby. Základní ideje a principy jsou přizpůsobeny podmínkám a potřebám konkrétních společností. I v ústavách demokratických států jsou značné odlišnosti. Přesto jsou základní principy demokracie jasně patrné. Robert Dahl zmiňuje pět základních kritérií demokratického procesu³⁵:

- efektivní účast (participace);
- volební rovnost;
- dosahování poučeného porozumění;
- uplatňování kontroly nad nastolováním témat k projednání;
- zapojení všech dospělých.

Autor zároveň upozorňuje, že pokud dojde k nedodržení kterékoli z uvedených zásad, nebudou si jednotliví členové mezi sebou politicky rovni.

³⁴ HOLÝ, T. České hospodářství se rozvíjí nejlépe na světě, tvrdí studie [online]. 2008, poslední úprava 18. 2. 2008 [cit. 2. 4. 2008]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/clanek/133430-ceske-hospodarstvi-se-rozvíjí-nejlépe-na-svete-tvrdí-studie.html>.

³⁵ DAHL, R. A. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 22.

Předmětem mnohých diskuzí je otázka, do jaké míry může demokracie zasahovat do soukromého života jednotlivce. Podle řeckého filozofa Aristotela je člověk „zoon politikon“³⁶, tedy bytost společenská (politická). Pro svůj život potřebuje společenství s jinými bytostmi. Každé společenství však musí být určitým způsobem organizováno. Aristoteles poukazoval na důležitost sféry soukromé, tedy rodiny a manželství, které mají zásadní význam i v dnešní společnosti. Rozdíl mezi oblastí veřejnou a soukromou odpovídá rozdílu mezi státem a „občanskou společností“³⁷. Stát představují instituce, které umožňují organizaci kolektivního veřejného života. Patří k nim např. vláda, soudy, policie, armáda. Občanskou společnost představují rodina, příbuzní, různá sdružení, kluby a instituce, která vznikají na základě zájmů jednotlivců, nikoliv celé společnosti.

Demokracie je jedním z nejzřetelnějších projevů globalizace a základních principů současného globalizujícího se světa. Martin Ehl dokonce chápe demokratizaci jako „globalizaci politiky“³⁸. Jedná se především o rozšiřování norem liberalismu. Tento proces je velmi příznivý pro občana jako individuální bytost s celou řadou svobod a práv (i povinností). Nezpochybnitelným přínosem je možnost participace na veřejném dění, stejně tak ovlivnit svůj vlastní život. Spoluúčast na rozhodování s sebou přináší větší odpovědnost, zájem o veřejné dění a ochotu přijmout stanovená pravidla. Zůstává tu však i prostor pro jedince, kteří nemají o tuto účast zájem. Nemusí se jí účastnit, případně mohou za sebe nechat rozhodovat jedince, které si sami zvolí.

2.3 Migrace

Svoboda velmi úzce souvisí s pohybem. Zygmunt Bauman stratifikuje společnost podle stupně mobility občanů, tedy podle jejich svobody vybrat si místo pobytu. Uvádí, že rozdíl mezi vysoce a nízko postavenými spočívá v tom, že ti „nahore“ jsou spokojení, že mohou cestovat, kam chtějí. Naopak ti „dole“ jsou neustále vyháněni z místa, kde by rádi zůstali. „I když se nehýbou, místo jejich pobytu je jim často vytrženo zpod nohou, takže se stejně cítí v pohybu. Vydají-li se na cestu, pak je to

³⁶ ARISTOTELÉS. *Politika*. Praha: Rezek, 1998. Cit. dle: HEYWOOD, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 140.

³⁷ HEYWOOD, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 27.

³⁸ EHL, M. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia, 2001, s. 60.

ve většině případů cesta, jejíž cíl vybral někdo jiný zřídka je příjemná a potěšení z ní také není důvodem, pro který byla zvolena.“³⁹ Jedná se o přesuny lidí, které označujeme pojmem migrace. Podle motivů a důvodů rozlišujeme migraci nucenou a dobrovolnou. Dalším parametrem je překročení mezinárodně uznávaných hranic. Migrantem je každý, kdo překročí hranice a zůstává v jiné zemi déle než jeden rok.

Mnohdy se přemísťuje větší skupina jedinců stejné národnosti. V místě kde se usídlí pak snadněji udrží svou identitu ať už politickou či kulturní. Typickým příkladem je menšina turecké národnosti v Německu. V případě nedobrovolné migrace (např. z politických důvodů) většinou politickou identitu ztrácí, kulturní jim však zůstává. Velkým problémem může být přijetí imigrantů tamním obyvatelstvem. Základem pro pochopení odlišných kultur je oproštění se od etnocentrismu⁴⁰, tedy neposuzovat jiné kultury podle měřítek kultury vlastní. Velké rozdíly mezi jednotlivými kulturami mohou způsobit obtížné chápání myšlenek či chování jiné kultury. Je třeba poznat její hodnoty a významy a snažit se je chápat v celku, tedy s ohledem na kontext celé kultury.

Uvnitř státu jde o migraci z venkova do měst. Jedná se o jev typický pro druhou polovinu dvacátého století. V rozvinutých zemích je tento jev vnímán pozitivně, protože městské obyvatelstvo má vyšší životní úroveň než venkovské. V „chudších“ zemích to však může znamenat problém, protože příliv migrantů je tak vysoký, že překračuje kapacitu měst. Výhody života ve městě jsou tak potlačeny a životní podmínky jsou stejně špatné, někdy i horší, než na venkově. Na okrajích měst vznikají, tzv. slumy s velmi špatnými životními podmínkami. V případě, že jsou lidé nuceni migrovat uvnitř státu, stávají se vnitřně vysídlenými osobami.

³⁹ BAUMAN, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 105.

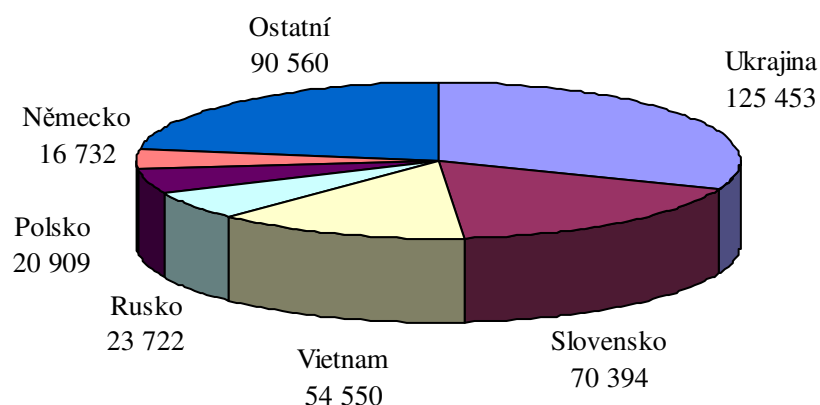
⁴⁰ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 39.

Box 2.2 Migrace v České republice

Obyvatelé České republiky opouští svou zemi v podstatně menší míře, než v minulosti. Oproti tomu počet imigrantů roste. V roce 2007 v České republice oficiálně pobývalo 402 320 migrantů⁴¹. Nejčastěji přicházejí migranti z Ukrajiny, Slovenska, Vietnamu, Ruska, Polska a Německa. Česká republika je pro mnoho imigrantů zemí tranzitní i cílovou.

Obr. 2 Přistěhovalí ze zahraničí podle státního občanství

Přistěhovalí ze zahraničí podle státního občanství
celkem 402 320 osob

Zdroj: Cizinci podle typu pobytu, pohlaví a státního občanství – k 31. 3. 2007 [online].

Praha: Český statistický úřad, 2008, s. 1. Dostupné z:

[http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/34002BE85F/\\$File/c01t01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/34002BE85F/$File/c01t01.pdf)

⁴¹ *Cizinci podle typu pobytu, pohlaví a státního občanství – k 31. 3. 2007 [online].* Praha: Český statistický úřad, 2008, s. 1. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/34002BE85F/\\$File/c01t01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/34002BE85F/$File/c01t01.pdf).

3 Moc v kontextu globalizace

Motivy vedoucí k chování jedinců, které je typické pro globalizující se společnost vychází z odvěkých pudů a potřeb. Patří mezi ně především pud ovládat území⁴². Jeho následkem může být tzv. teritoriální agrese, vycházející z prapůvodní potřeby obsazovat území za účelem lovu a pěstování plodin pro obživu. Větší obsazené území znamenalo zvyšující se šanci na přežití. Přirozená je i potřeba vlastnit. Stejně jako potřeba ovládat druhé nemůže být nikdy uspokojena. Potřeba moci je základem rozvrstvení společnosti. Ten kdo má moc nad lidmi je schopen ovlivnit chování druhých, ti pak jednají jinak, než je jim přirozené. Tyto faktory často vyústí ve spory a války provázející lidstvo od jeho počátků. Původně se bojů účastnila pouze malá část obyvatelstva. Zlom nastal ve 20. století. Do první světové války se zapojilo velké množství národů, tedy především mužské populace. Došlo k využití průmyslových metod k výrobě a rozvoji zbraní. Důležitým principem se stala byrokracie zajišťující organizaci armád. K většímu rozsahu válek přispěla „všeobecná branná povinnost“⁴³.

V současné době je největším hrozícím nebezpečím využití jaderných či chemických zbraní. Dalšími možnými hrozbami jsou velký vliv nových forem nacionalismu, etnické a náboženské spory i nerovnosti mezi bohatými a chudými. K zajištění míru vede především vznik mezinárodních společenství, v jejichž rámci jsou jednotlivé státy propojeny.

Pochopení pojmu moc v užším slova smyslu již směřuje k problematičtější stránce lidského chování. Souvisí s tresty a odměnami, moc pak může vyústit až v manipulaci stojící v protikladu ke vlivu na základě racionálního přesvědčování. Moc je uplatňována téměř ve všech společenských vztazích. V kontextu současné společnosti je důležitý pojem autorita, pod nímž rozumíme „legitimní použití moci (vládou)“⁴⁴. Osoby, na něž se legitimní moc vztahuje jí podléhají vědomě. Typickou a nejrozšířenější formou vlády tohoto typu je v současné době demokracie.

⁴² DEKOJ, S. Kapitál a člověk práce v éře globalizace. In RIEGEL, K. a kol.: *Vybrané psychologické problémy globalizace a transformace*. Praha: Agora, 2001, s. 31.

⁴³ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 354

⁴⁴ Tamtéž, s. 334.

3.1 Stát

Stát je nositelem strukturální a institucionální moci. V životě jedinců ve společnosti zastává velmi důležitou roli. Zasahuje do všech oblastí našeho života, i do sfér, které pokládáme za soukromé či intimní. Lidé podléhají státní moci vědomě a dobrovolně, státní moc je tedy legitimní.

Proč lidé uznávají autoritu vlády, jsou ochotni respektovat stát a řídit se jeho zákony? Na základě čeho získává stát legitimitu? Především těmito otázkami se zabýval německý sociolog Max Weber. Hovořil o „systémech panství“⁴⁵, která kategorizoval podle způsobu, jakým se v nich dosahuje legitimacy, tedy podle zdrojů autority. Na tomto základě definuje „tradiční, charismatickou a právně-racionální autoritu“⁴⁶.

Tradiční autorita se opírá o zavedená pravidla, která není třeba nijak vysvětlovat, protože platí odedávna. Je typická pro menší skupiny, v nichž se moc zpravidla dědí. Takovými systémy byly v minulosti především patriarcháty či gerontokracie⁴⁷. Dodnes jsou tyto principy uplatňovány např. ve Spojeném království, Belgii, Nizozemsku, Španělsku, Saúdské Arábii, Kuvajtu a Maroku⁴⁸.

Charismatická autorita vychází z osobnosti vůdce. Spočívá v jeho schopnosti ovlivňovat lidi, nemá základ ve formálních pravidlech či postupech. Stoupenci jsou vůdci většinou zcela oddáni a nekriticky se podřizují jeho autoritě. Systémy založené na tomto principu jsou natolik spojené s konkrétní postavou, že v případě úpadku jeho vlivu (na základě ztráty moci či úmrtí) zpravidla zanikají a jejich hlavním principem se stává právně-racionální autorita. Tento fakt můžeme pozorovat u režimu Napoleonova, Mussoliniho a Hitlerova⁴⁹.

Právně-racionální autorita vyplývá ze souboru právních pravidel. Setkáváme se s ní u většiny moderních států. Oproti předchozím typům je spíše než s osobou spjata s funkcí, což zabraňuje možnému zneužití moci z ní vyplývajících. Negativní stránkou tohoto systému jsou neosobní sociální prostředí a rostoucí byrokracie.

⁴⁵ WEBER, M. Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin. Praha: Mladá fronta, 1997.
Cit. dle: PECHOVÁ, M. Max Weber – Myslitel a politik. In *Sociologický časopis* [online]. 1995, roč. 35[cit. 9. května 2008], s. 2. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/137_463PECHO.pdf.

⁴⁶ Tamtéž, s. 3.

⁴⁷ Patriarchát označuje panství otce v rodině nebo pána nad otroky. Gerontokracie se vyznačuje vládou starců. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 233.

⁴⁸ Tamtéž, s. 233.

⁴⁹ Tamtéž, s. 234.

Hlavní principy fungování státu můžeme nalézt u společenství lidí již od počátku jejich existence. Přestože neměla přesně stanovené orgány moci, byla relativně organizována na základě podléhání neformálním mocenským principům. Tradiční státy byly hierarchicky organizovány. Bezpečnost a poslušnost občanů (poddaných) byly zajištěny pomocí ozbrojených sil. Typickým prvkem (existujícím dodnes) byl „politický aparát“⁵⁰, tedy vládní instituce a zaměstnanci státní správy. Politický aparát je do značné míry ovlivňován i osobami, které nejsou jeho součástí, například členy různých společenských a občanských spolků.

Politická moc je vykonávána na určitém území, které spadá pod její správu, je nezávislá, suverénní. Pro státy (respektive vládcy) je typická snaha o neustálé rozšiřování území daného státu. Spravedlnost je zajišťována prostřednictvím soudní soustavy a kodifikovaných zákonů.

V důsledku globalizace došlo ke změně zaměření státní politiky. V současné době převažuje politika sociální. Role národních států v dnešním světě stále roste, stejně tak moc a vliv politických vůdců. Zapojení jednotlivých států do procesu globalizace se výrazně liší. Důsledkem toho je nerovnoměrný sociální a ekonomický vývoj.

Roste závislost jednotlivých států na ostatních, nikoliv však pouze sousedních. Svědčí o tom fakt, že žádný stát se není schopen ubránit ve vojenských konfliktech sám, ale je odkázán na podporu a pomoc ostatních. V důsledku toho vznikají spolky a aliance posilující obranyschopnost jednotlivých územních celků. Důležitost celku světa a propojenost jednotlivých států podtrhává strategie řešení globálních problémů. Možný výsledek je závislý na spolupráci a společné snaze států na celém světě. Vůle a snaha jednotlivých států je základem ke vzájemné spolupráci, tudíž i vyšší efektivnosti. Pro dosažení uspokojivých řešení a cílů je však nezbytná spolupráce.

⁵⁰ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 335.

Box 3.1 Vstup České republiky do Schengenského prostoru

O prohlubující se spolupráci jednotlivých zemí svědčí i vstup České republiky do schengenského prostoru 21. prosince 2007. Součástí jsou i všechny sousední země, proto byly zrušeny kontroly na státních hranicích. O tři měsíce později i hraniční kontroly na mezinárodních letištích v rámci letů uvnitř schengenského prostoru. Hraniční kontroly byly nahrazeny zesílenou spoluprací států v policejní i justiční oblasti, při vízových a konzulárních záležitostech i v rámci problematiky osobních dat. Z řad občanů zazněly i hlasy upozorňující na možná negativa vyplývající ze vstupu České republiky do Schengenského prostoru. Mezi nejčastěji zmiňované patří problémy vyplývající z většího přílivu imigrantů, zvýšení kriminality v pohraničních oblastech či nemožnost kontroly pohybu nebezpečných osob na našem území.

Stát zastává důležitou roli v životě jednotlivce především proto, že mu zaručuje určité jistoty, buduje u něj pocit důvěry. Důležitost tohoto faktu dokládá Miloslav Petrušek pomocí faktorů, které charakterizují naši dobu oproti předchozím epochám⁵¹. Poukazuje na rozpadající se tradiční společenství, které bylo založeno na bezprostředním kontaktu mezi lidmi. Globální ekonomika je převážně anonymní. Důvěra mezi jedinci mizí a „důvěryhodnost jednotlivých aktérů se odvozuje od důvěryhodnosti firmy“⁵². Ta je do značné míry formována masovými médii (reklamou), jejich důvěryhodnost však může být lehce zpochybněna. Dochází k oslabení národní identity, což má za následek oslabení důvěryhodnosti institucí, které umožňovaly orientaci v sociálním světě. Jedním z určujících principů současného světa jsou globální rizika, jejichž podstatou jsou nedůvěra a nejistota vlastní existence. Moderní člověk ztrácí „ontologickou jistotu“⁵³, která spočívá v tom, že vnější svět je takový, jak se nám jeví. Tato jistota byla v minulosti umocňována především vírou v Boha. Jisté základy jsou zpochybněny, přichází pochybnost a nejistota. Právě tyto pocity stojí u zrodu otázek a snaze po poznání, tedy v počátku samotných věd.

⁵¹ PETRUSEK, M. Sociální souvislosti globalizace: globalizace jako postmoderní ambivalence. In MEZŘICKÝ, V. (ed.). *Globalizace*. Praha: Portál, 2003, s. 93 - 113.

⁵² Tamtéž, s. 94.

⁵³ Tamtéž, s. 94.

3.2 Mezinárodní instituce

Jedním z hlavních znaků dnešní doby je zapojení států do mezinárodního prostoru. Narůstá tak důležitost mezinárodních institucí, především v jejich funkci zajistit demokratické principy v oblasti vymykající se možnostem národních států. V současném světě, který se vyznačuje rostoucí vzájemnou závislostí států, změnami bezpečnostního prostředí, intenzivně se prosazujícími globalizačními procesy, liberalizací světové ekonomiky a zrychleným rozvojem vědy a techniky je nutnost vedení a vlády stále zřetelnější.

Box 3.2 Česká republika a Evropská unie

Snahy o vstup České republiky do Evropské unie vznikly již pádem komunistického režimu v roce 1989. Členem se stala 1. května 2004. Při jednáních usiluje „o prohlubování a rozšiřování ekonomické a politické integrace Evropy a o posilování jejího demokratického charakteru“⁵⁴. Podporuje respektování kulturních a národních individualit jednotlivých států. Zapojuje se do vytváření evropské bezpečnosti a obranné politiky. Česká republika se do budoucna zavázala přijmout společnou evropskou měnu euro. V současnosti však ještě není na tento krok připravena. V první polovině roku 2009 bude (společně se Švédskem a Francií) předsedat Evropské unii. Problémem s tím spojeným je hrozící nedostatek úředníků s odpovídajícím vzděláním především v oblasti cizojazyčné komunikace. Otázkou do budoucna zůstává přijetí Evropské ústavy, o němž by místní občané mohli rozhodnout v referendu.

Z tohoto hlediska jsou nejvhodnější světové a nadnárodní instituce, které takovéto vedení poskytují. Ukázkovým příkladem je Evropská Unie (EU), která zavádí formu „nadnárodní vlády“⁵⁵. Není federálním společenstvím, ani sdružením národů, jak je tomu v případě Organizace spojených národů. Nadnárodní systém, který je hlavním principem Evropské unie příznivě ovlivňuje demokracii uvnitř jednotlivých států, stejně

⁵⁴ *Budoucnost ČR v EU*[online]. [cit. 4. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.czech.cz/cz/ceska-republika/politika/mezinarodni-vztahy/ceska-republika-v-eu/budoucnost-cr-v-eu/>.

⁵⁵ GIDDENS, A. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 101.

tak demokratické vztahy mezi státy navzájem. Členské země vstupem do Evropské unie dobrovolně omezily část své nezávislosti. Paradoxní je, že Evropská unie klade pro vstupující země přísná demokratická kritéria, kterých však může jako celek jen sotva dosáhnout. To je možné dokreslit tímto často citovaným výrokem: „Kdyby Evropská unie zažádala o členství, nebyla by přijata.“⁵⁶ Přehled institucí Evropské unie je zobrazen v Příloze č. 1.

K posílení identity členských zemí přispívá jednotná měna. V zemích, které jsou silně tradičně založeny může být její přijetí značně problematické. Základní principy Evropské unie jsou volný pohyb osob, kapitálu a informací po členských zemích. Vyplývají z tendencí současného světa tudíž i globalizace. Vznik a rozšiřování nadnárodních institucí můžeme vnímat jako důsledek globalizačních procesů.

Z celosvětového hlediska má zcela zásadní význam Organizace spojených národů (OSN). Její hlavní cíle jsou zabránit propuknutí válek, podporovat mezinárodní mír a bezpečnost, podporovat mezinárodní spolupráci při řešení otázek sociálních, kulturních, humanitárních či ekonomických, prosazovat základní lidská práva a svobody. Základní principy OSN vyplývají ze zakládajícího dokumentu Charty OSN. Jedná se o rovnoprávnost všech členských států, závaznost řešit mezinárodní spory mírovými prostředky, poskytnutí pomoci při akcích OSN. Členem OSN se může stát, kterýkoliv stát světa, který podporuje mír a je ochoten přijmout povinnosti vyplývající z Charty.

Box 3.3 Česká republika a OSN

Česká republika navázala v rámci OSN na činnost Československé republiky, která stála již u zrodu této organizace v roce 1945. Českoslovenští zástupci v čele s Janem Masarykem se velmi aktivně účastnili tehdejších jednání a českoslovenští odborníci byli členy významných orgánů, komisí a organizací jako jsou například Světová zdravotnická organizace, Mezinárodní agentura pro atomovou energii, Organizace Spojených národů pro průmyslový rozvoj a řada dalších⁵⁷.

⁵⁶ tamtéž s. 101.

⁵⁷ *Česká republika a Organizace spojených národů*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1995, s. 7.

Česká republika byla přijata v roce 1993. Hlavním cílem vyplývajícím z jejího členství je „propagace mezinárodního prostředí orientovaného vstříc rozvoji politické a kulturní spolupráce na základě společné identifikace a řízení hrozeb a rizik, nejlépe politickým a mírovým způsobem“⁵⁸

Pro udržení světového míru má v současné době zřetelný význam Severoatlantická aliance (NATO). Byla založena v roce 1945 na základě Severoatlantické smlouvy vycházející z Charty OSN. Členství v této alianci zaručuje členským státům pomoc v případě ozbrojeného útoku. Cílem je tedy zajistit bezpečnost všem členským zemím. V současné době se prohlubuje snaha o spolupráci se státy, které nejsou členy NATO a ostatními mezinárodními organizacemi.

Box 3.4 Česká republika a NATO

Vstupu České republiky do Severoatlantické aliance v roce 1999 (viz Příloha č. 3) předcházelo dosažení pozice přidruženého delegáta a zapojení do programu Partnerství pro mír. V roce 2002 probíhal v Praze summit NATO. Česká armáda působí v rámci činností NATO po celém světě. „Trvale se podílí na systému protivzdušné obrany a zavázala se v případě potřeby přijmout síly jiných národů na území České republiky.“⁵⁹ Česká republika se také účastní mnohých humanitárních akcí.

Z hlediska českého občana je členství České republiky v Severoatlantské alianci značně problematické. V rámci šetření, která v únoru tohoto roku provedl Sociologický ústav AV ČR vyjádřilo k této instituci důvěru 44% dotazovaných (nedůvěřivých je 40%). Se členstvím České republiky v NATO je spokojeno 48% osob. V porovnání s uplynulými roky spokojenost občanů se členstvím České republiky v Severoatlantské alianci klesá.

⁵⁸ PALOUSH, M. *Stálá mise České republiky při OSN* [online]. [cit. 4. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.czechembassy.org/www/default.asp?idj=1&amb=112>.

⁵⁹ *Členství v Severoatlantické alianci* [online]. [cit. 4. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.czech.cz/cz/ceska-republika/politika/mezinarodni-vztahy/clenstvi-v-mezinarodnich-organizacich/clenstvi-v-severoatlanticke-alianci/>.

4 Informace a média

Média v současné době stále více ovlivňují život jedinců ve společnosti. Téměř bez výjimky každého se dotýká vliv tzv. masových médií, tedy hromadných sdělovacích prostředků. Jejich hlavní funkcí není pouze poskytování informací a zábavy, ale také to, že do značné míry ovlivňují i sociální chování lidí. Podílí se na utváření názorů jedince, umožňují vzdělávání, ovlivňují rozhodování v oblasti životního stylu, politiky a celé řadě dalších. Mohou však také vyvolávat pocity úzkosti a strachu, navádět ke společensky nevhodnému chování či mystifikovat. Zásadně formují naše postoje a názory. Jsou pro nás zdrojem znalostí, utvářejí naše zkušenosti, tudíž mají velký vliv při formování veřejného mínění. Jednou z nejzřetelnějších oblastí života, ve které se tento princip projevuje je politika. Lidé vybírají ve volbách své zastupitele na základě informací, které obdrží převážně právě z médií. Zrychlující přenos informací má za následek tzv. „časoprostorovou kompresi“⁶⁰. O událostech na druhé straně světa jsme informováni téměř v okamžiku jejich vzniku, díky tomu můžeme jejich dění prožívat téměř v reálném čase bez ohledu na fyzickou vzdálenost místa dění. Médii je často připisován hlavní podíl na prohlubování konzumního způsobu života jedinců.

4.1 Informace

Výměna informací na celém světě je základním projevem a charakteristikou globalizace. Svobodný přístup k informacím je jedním z hlavních principů demokratických společností. Jedinec má k dispozici stále více informací o světě. Dovídá se i o událostech, které se staly v minulosti, ale dosud o nich nebyl informován. Dochází k prohlubování pocitu odpovědnosti. Z hlediska globalizace s sebou média ve vztahu k informacím přináší i negativní prvky, z nichž nejzřetelnější je přílišné zjednodušování obsahů. Je to však možné vnímat i pozitivně. V širokých a složitých výkladech by se podstatná část populace pravděpodobně nedokázala orientovat a mohlo by ji to odradit od zájmu o získávání informací.

Příjemce sdělení médií označujeme jako recipienta. Jeho úkolem je nejen sdělení přijímat, ale má možnost sám si vybírat, ověřovat věrohodnost informace, může

⁶⁰ EHL, M. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia, 2001, s. 138.

informaci odmítnout nebo nesouhlasit s obsahem. K tomu je zapotřebí, aby byl odpovídajícím způsobem vzdělaný (gramotný ve vztahu k médiím), musí mít k médiím přístup (důležité je odpovídající ekonomické zázemí) a dostatek času.

Informačních zdrojů neustále přibývá, informací je nadbytek. Každý si proto musí vybírat a to nejen podle vlastního zájmu. Důležité je reflektovat pravdivost informací například na základě věrohodnosti zdrojů. To však může být značně obtížné. Pohodlnější je přijímat informace tak, jak jsou nám předkládány. Z tohoto hlediska je zcela jednoznačný přínos internetu (viz podkapitola 4.2.1).

4.2 Média

Za nejvýznamnější globální médium na světě je považován internet. Svědčí o tom fakt, že umožňuje nenáročný přístup k informacím. Na druhou stranu zůstává pro obyvatele celé řady zemí (především rozvojových) nedostupný. I to vede k prohlubování rozdílů mezi vyspělými státy a zeměmi třetího světa. V těchto zemích hraje nejdůležitější roli rozhlasové vysílání. Jeho provozování i pořízení rozhlasových přijímačů není příliš náročné, proto je pro běžné občany těchto zemí nejdostupnější. Podstatná část obyvatel je negramotná a málo vzdělaná, proto má pro ně mluvené slovo velký význam.

Míra vlivu sdělovacích prostředků na formování společenského vývoje a organizaci společnosti je již dlouhá léta předmět mnohých diskuzí. K prvním a zároveň nejvýznamnějším teoretikům patří Marshall McLuhan. Na počátku padesátých let dvacátého století přišel s názorem, že různé typy sdělovacích prostředků výrazně ovlivňují organizaci různých forem společnosti⁶¹. Toto tvrzení opírá o fakta ze vzdálené minulosti, kdy se například společnosti využívající kamenné tabulky jako sdělovací prostředek nemohly příliš rozšířit pro obtížnost přesunu právě těchto sdělovacích prostředků. Důsledkem byla i komplikovaná komunikace. Oproti tomu například papyrus byl lehce přenositelný, což umožňovalo snadnější přenos informací, tudíž i rozšíření společnosti. McLuhan vztáhl tuto teorii na moderní průmyslovou společnost. Upozorňuje, že sdělovací prostředek je sám o sobě sdělením. Zastává tedy názor, že povaha sdělovacích prostředků ovlivňuje strukturu společnosti podstatně více,

⁶¹ MCLUHAN, M. Jak rozumět médiím. Praha: Odeon, 1991. Cit. dle: PAVLÍKOVÁ, M. *Vliv informačního média na společnost* [online]. 2001, poslední úprava 30. ledna 2002 [cit. 9. května 2008]. Dostupné z: <http://web.sks.cz/users/cn/dkk/studenti/pavlikova/media+spol.htm>.

než jeho obsah. To však platí především ve vyspělých zemích světa. V rozvojových zemích, kde nejsou informační technologie příliš rozvinuté a spektrum médií je omezeno převážně na rozhlasové vysílání, je důležitější obsah. Elektronická média vytváří tzv. „globální vesnici“⁶², jejíž součástí jsou lidé po celém světě, kteří sledují vývoj stejných událostí. V tomto společenství zanikají geografické a sociální nerovnosti. Kritici této teorie tvrdí, že globálnost této vesnice je značně omezena. Je třeba mít na paměti omezený přístup k internetu podstatné části světové populace. „Podobně jako globalizace, je i internet ambivalentním jevem a není dobré na to zapomínat. Nezamýšleným důsledkem budování globální vesnice se může stát globální ghetto.“⁶³

Na McLuhanovy myšlenky navázal jeden z nejvlivnějších teoretiků masových médií Jean Baudrillard. Tvrdil, že elektronická média, především televize, utvářejí to, jak svět vnímáme, tedy jaký z našeho pohledu doopravdy je. Vytváří novou realitu, tzv. „hyperrealitu“⁶⁴, v níž se prolíná lidské chování a mediální vjemy.

Na významu stále více získává kulturní průmysl reprezentovaný zábavním průmyslem filmu, televize, populární hudby, rozhlasu, novin a časopisů. Poukázali na to mimo jiné představitelé německé frankfurtské školy v čele s Jürgenem Habermasem. Hlavní problém viděli v komercializaci zábavy a ohrožení skutečného umění. To má neblahý vliv na vývoj demokratických principů, které jsou tak spíše omezovány. Vzniká totiž falešná veřejná sféra, která je formována masovými médii. Veřejné mínění je utvářeno na základě manipulace. Nesouhlas s těmito tvrzeními vyjádřil John Thompson⁶⁵. Podle něj jedinci nejsou pasivními příjemci informací. Naopak mají možnost vytvořit si vlastní názor na základě různých forem informací.

Z hlediska vlivu globalizačních procesů na jedince v současné společnosti hrají masová média velmi podstatnou a prokazatelnou roli. Někteří teoretikové poukazují na nebezpečí nerovnoměrného vlivu různých zemí světa při utváření a distribuci informací. V první řadě se jedná o vliv USA, jejichž informační produkty jsou

⁶² Tamtéž.

⁶³ SLÁDEK, J. *Digitální hranice globální vesnice* [online]. 2004, poslední úprava 2. července. 2004 [cit. 4. listopadu 2007]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=177&lst=107>.

⁶⁴ BRÁZDA, R. *Jean Baudrillard – reálný únik z hyperrealisty* [online]. 2007, poslední revize leden 2007 [cit. 9. května 2008]. Dostupné z: http://www.aluze.cz/2007_01/08_Studie_-_predmluva_-_Brazda.php.

⁶⁵ KLUSÁČEK, J. *Proměny sociální interakce a sociálního chování v důsledku rozšíření masových médií* [online]. 2007, poslední revize 25. ledna 2007 [cit. 9. května 2008], s. 2 – 3. Dostupné z: <http://trochujinak.ic.cz/downloads/zu/thompson-meyrowitz.pdf>.

prezentovány ve všech koutech světa. Kritici upozorňují, že v důsledku šíření zkomercializovaných forem informací dochází v mnohých zemích k potlačení místních forem kulturního projevu.

4.2.1 Internet

Uživatelé internetu se pohybují v kybernetickém prostoru, který je vytvářen celosvětovou počítačovou sítí. Má do něj přístup každý bez ohledu na pohlaví, věk, rasu, vzdělání, politickou příslušnost či společenské postavení. Jedinec se tak může stát členem určité komunity na základě zájmu či podobného způsobu uvažování bez ohledu na místo, na kterém se momentálně nachází. Užívání internetu s sebou nese značnou anonymitu. Základní předností je, že uživatel není jen pasivním příjemcem informací, ale může se podílet na jejich utváření. Dále již výše zmíněná různorodost zdrojů, s ní spojená možnost volby a utváření si vlastního úsudku. Hlavní přínos internetu spočívá především v tom, že je relativně dostupným a jednoduchým zdrojem ověření věrohodnosti informace přinejmenším na základě porovnání sdělení z různých zdrojů. I to však není příliš spolehlivé. Za zdánlivě odlišnými zdroji mnohdy stojí stejné tiskové agentury, od nichž jsou informace přebírány. Jako zpětná vazba může sloužit také stále častější komentáře čtenářů, které je však třeba přijímat kriticky a s nadhledem. Internet umožňuje nenásilně spojit vstřebávání poznatků se zábavou a hrou. Získávání informací a vzdělávání se tak stává stále běžnější součástí života.

Někteří autoři hovoří o vzniku nové generace, která může být označována jako „generace síťová“⁶⁶. Jejím hlavním znakem je rychlost, ať už rychlost reakcí, odpovědí, rozhodování či vyhledávání a zpracování informací. V rámci této generace nemůže být nic stálé, vše je potřeba měnit. Její příslušníci se neustále probírají obrovským množstvím informací. Prostředí, ve kterém se pohybují je značně nejisté.

Svět se stále více propojuje a mezi pozitivní důsledky toho jevu podporovaného digitálními technologiemi jsou decentralizace a individualismus. Ač je kontakt s ostatními lidmi přes internet stále častější a mnohdy nahrazuje kontakt osobní, není pravděpodobné, že by jej nahradil zcela. Osobní setkávání s ostatními je sice méně časté, ale o to cennější.

⁶⁶ STRAKA, J. Životní styly v globální vesnici. In RIEGEL, K. a kol.: *Vybrané psychologické problémy globalizace a transformace*. Praha: Agora, 2001, s. 46.

Budoucí vývoj přináší celou řadu rizik, z nichž nejzásadnější jsou: možná ztráta identity jedince, nebezpečí převládnutí techniky nad lidstvem, ohrožení existence jiných druhů komunikace (knih) ze strany elektronických médií. Není pravděpodobné, že by tato rizika nastala v plné míře se všemi důsledky, avšak jejich vznik nelze jednoznačně vyloučit.

Otázkou zůstává kontrola obsahu internetu. Ve svobodných společnostech je prakticky velmi těžce proveditelná. To je považováno za hlavní výhodu internetu z hlediska demokratických procesů a svobod jedince. Avšak i v jejich rámci jsou kontrola a redukce obsahu internetu v některých případech žádoucí. To odpovídá jednomu z hlavních principů demokratických ústav: „svoboda jedince končí tam, kde začíná svoboda druhého“. Pokud by měla být tato svoboda omezována je třeba zasáhnout, stejně tak v případech překračující lidskou slušnost a morální zásady dané kultury. Ač je to těžko uvěřitelné existuje celá řada zemí, ve kterých je internet cenzurován, či dokonce zcela zakázán. Patří mezi ně i jedna ze světových velmocí, země s druhým největším počtem uživatelů internetu na světě (160 milionů)⁶⁷ – Čína, kde je cenzura internetu ze strany vlády stále drastičtější.

Box 4.1 Využití internetu v České republice

Počet uživatelů internetu v České republice neustále roste, ročně až o 10%. Internetové připojení má více než jedna třetina českých domácností, internet využívá více než 50% obyvatel, pravidelně asi jedna třetina všech uživatelů. Přibližně 20% uživatelů se připojí k síti jeden až pět dní v měsíci.⁶⁸ Internet využívají nejčastěji příslušníci mladší generace, studenti, lidé s vysokoškolským vzděláním a vyšším příjmem. V porovnání s jinými zeměmi nejsou tato data nijak výjimečná. Poměrně nízké procento obyvatel využívajících internet je důsledkem nepříliš velké počítačové gramotnosti v ČR a z toho vyplývajícího přesvědčení, že „internet není potřeba“⁶⁹.

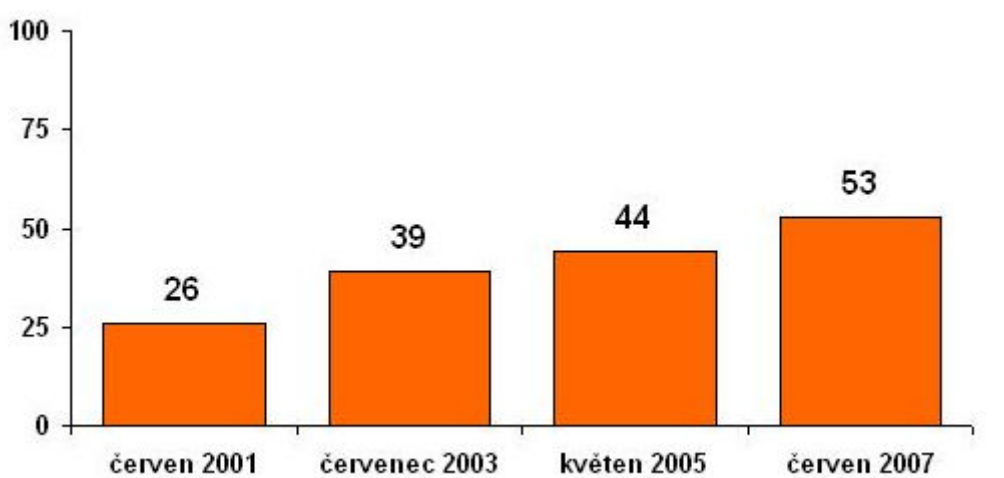
⁶⁷ JOHNSON, B. China tightens control of net [online]. In *Guardian* [online]. 10th October 2007 [cit. 3. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/technology/2007/oct/10/china.internet>.

⁶⁸ *Počet uživatelů internetu roste ročně o deset procent* [online]. 2007, poslední úprava 22. listopadu 2007 [cit. 3. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/clanek/127406-pocet-uzivatelu-internetu-roste-rocne-o-deset-procent.html>.

⁶⁹ Internet v České republice. In *Marketingové noviny* [online]. 31. srpna 2007 [cit. 3. dubna 2008]. Dostupné z: http://www.marketingovenoviny.cz/index.php3?Action=View&ARTICLE_ID=5444.

Pravidelní uživatelé používají internet nejčastěji jako komunikační prostředek, dále jako zdroj informací a nových poznatků. Vyhledávají v mapách, využívají internetové slovníky, nakupují online, stahují programy, filmy a hudbu. Aktivní podíl na utváření internetového prostoru správou vlastních internetových stránek má jedna čtvrtina uživatelů.

Obr. 3 Vývoj počtu uživatelů internetu v ČR od roku 2001
(údaje v %)

Zdroj: Internet v České republice. In *Marketingové noviny* [online]. 31. srpna 2007 [cit. 3. dubna 2008]. Dostupné z <http://www.marketingovenoviny.cz/pictures/a780.jpg>

4.3 Informační společnost

Jedním ze základních projevů globalizace je vznik informační společnosti. Vyznačuje se převahou práce s informacemi, velkým objemem informačních toků, vztahy založenými na vzájemné komunikaci, propojováním činností a dalšími již zmíněnými globalizačními tendencemi. Problémem je odlišné chápání obsahů různými kulturami. To je závislé na sociálních strukturách, vzdělání, technologiích či hodnotách, které příslušníci dané kultury vyznávají. Za skutečně globální sdělení je možné považovat pouze ta, která jsou srozumitelná pro část světové populace, jejíž příslušníci pochází ze stejného civilizačního okruhu jako původci těchto obsahů.

Jedním z prvních teoretiků, zamýšlejících se nad problematikou informační společnosti byl americký sociolog Daniel Bell. Rozčlenil vývoj lidské společnosti do tří etap – preindustriální, industriální a postindustriální neboli informační⁷⁰. První, historicky nejstarší, byla společnost preindustriální. Byla to společnost feudální, jejíž členové se zabývali především zemědělstvím za účelem obživy. Následovala společnost industriální. Na počátku jejího vzniku stála průmyslová revoluce. Některé její znaky přetrvávají dodnes, především nadbytečná výroba zboží a jeho spotřeba. Východisko z tohoto nežádoucího stavu viděl Bell ve třetí fázi – postindustriální společnosti, která bývá označována jako informační. Toto období je zlomové, změny postihují všechny obory lidské činnosti. Nejlépe se uplatní jedinci, kteří dokáží přeměnit informace na znalosti a dokáží se rychle učit nové věci. Jsou schopni spolupracovat s ostatními, mnohdy však bez osobního kontaktu. Důsledkem neustále se zrychlujícího vývoje jsou znalosti nabyté ve škole nedostačující a rychle se stávají zastaralými. Jedinec je nucen neustále se učit novým věcem, aby udržel krok s dobou. Celoživotní vzdělávání je jedním z hlavních rysů informační společnosti. Zdroje informací se neustále rozrůstají a na významu získává nabývání poznatků od ostatních jedinců, se kterými můžeme být díky komunikačním technologiím v kontaktu.

Technologie zásadně ovlivňují náš každodenní život a pro většinu z nás jsou jeho nedílnou součástí. Málokdo by si dokázal představit život bez počítače, televize, telefonu a řady dalších „vymožeností současné doby“. Je však důležité uvědomit si, že tento vztah není zcela jednostranný, založený pouze na využívání technologií v náš prospěch. Technologie nás značně ovlivňují, především v oblasti myšlení a vzdělání. Díky nim podíl znalostí získaných mimo školu stoupá. Ne všechny znalosti, které si jedinec může takto osvojit jsou žádoucí. S tímto problémem se nejčastěji setkáme u dětí, které nejsou schopny zvážit, co je pro ně vhodné a co nikoliv. Mnohdy nekriticky přijímají matoucí, nebo nepravdivé informace či dokonce podněty k nemorálnímu chování. Z toho vyplývají zvyšující se nároky na rodiče, kteří by měli být schopni kriticky zhodnotit vhodnost informací, se kterými jejich potomci přichází do styku. V současné době, kdy jsou informace všeho druhu, především prostřednictvím internetu, snadno dostupné, se jedná o úkol značně nelehký.

⁷⁰ BRDLIČKA, B. *Vliv technologií na rozvoj lidského myšlení* [online]. 2004, poslední úprava 14. června 2004 [cit. 3. dubna 2008]. Dostupné z: <http://it.pdf.cuni.cz/~bobr/hmind/vlivtnam.htm>.

Smyslem života v informační společnosti není zavádění technologií do všech oblastí lidské činnosti a jejich co možná nejčastější využívání, ale usnadnění a zlepšení kvality života lidí. Mezi pozitivní dopady principů informační společnosti patří lepší možnosti vzdělávání, možnost komunikace a spolupráce na dálku, širší výběr služeb a zábavy vedoucí ke spokojenějšímu životu, udržení a nové možnosti uplatnění tradic a řada dalších. Informační společnost však s sebou přináší i řadu rizik. Mezi nejzávažnější patří rozdělení světové společnosti na bohaté a chudé na základě přístupu k informačním technologiím a z toho vyplývající možnosti, případně nemožnosti využívat předností informační společnosti. Dále nárůst počtu stresujících životních situací, v nichž se mohou ocitnout jedinci, kteří nejsou schopni přizpůsobit se rostoucím nárokům především v oblasti pracovního trhu. Méně zřetelné je riziko aplikace návyků osvojených ve světě internetu do reálného života, s nímž nemusí být slučitelné.

5 Společnost a kultura

Společnost a kultura jsou úzce propojeny, svoji existenci vzájemně podmiňují. Kultura je hlavním znakem každé společnosti a společnost by bez kultury nemohla existovat. Soužití člověka s ostatními jedinci je jedním ze základů lidské existence. Proto je velmi důležitá fungující společnost zajišťující organizaci života lidí. Základními prvky každé společnosti jsou její individuální členové, kteří žijí na určitém území, sdílejí společné hodnoty, normy, tradice a většinou i jazyk. Pojem společnost znamená v nejširším slova smyslu lidstvo jako celek. Můžeme jím také označit skupinu lidí, žijící na území jednoho státu, nikoliv však v souvislosti s historicky vzdálenějšími obdobími. V antice se pro označení společnosti používal pojem „polis“⁷¹. Ve středověku se společnost neodlišovala od politického společenství, toto rozlišení se objevilo až v renesanci, kdy se začal používat pojem „občanská společnost“⁷² jako protiklad k pojmu stát.

Ve společnosti má každý svou funkci a určitý společenský status. Společenská moc je legitimní, vychází ze základních hodnot společnosti a lidé jí podléhají vědomě. Zakládá se na „hodnotách svobody, rovnosti příležitostí a morální bezúhonnosti, je vykonávána prostřednictvím institucí, jež byly vytvořeny k naplňování těchto ideálů“⁷³.

Jedním z průvodních jevů každé společnosti je nerovnost vycházející z existence různých skupin lidí. Hovoříme o tzv. „sociální stratifikaci“, která popisuje rozdílné a nerovné postavení jedinců a skupin ve společnosti. Po celou historii lidstva bylo hlavním činitelem těchto rozdílů vlastnictví majetku. Základy tomuto dělení položili německý myslitel Karel Marx a jeho následovníci. „Marxisté spojují třídu s ekonomickou mocí, definovanou vztahem jednotlivce k výrobním prostředkům.“⁷⁴ Hovoří o třídě buržoazie, tedy vlastníků výrobních prostředků. Na druhé straně stál proletariát, jedinci, kteří nevlastnili majetek a živili se prodejem své pracovní síly. Buržoazie měla v rukou moc, byla tedy vládnoucí třídou.

⁷¹ *Velký sociologický slovník*. 2. P/Ž. Praha: Karolinum, 1996, s. 1194.

⁷² Autorem pojmu „občanská společnost“ je německý filosof G. W. F. Hegel (1770 - 1831). *Velký sociologický slovník*. 2. P/Ž. Praha: Karolinum, 1996, s. 1194.

⁷³ DRUCKER, P. F. *Fungující společnost: vybrané eseje o společenství, společnosti a politickém systému*. Praha: Management Press, 2004, s. 18.

⁷⁴ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 213.

V dnešní, „západní společnosti“, označujeme jednotlivé skupiny pojmem vrstva. Jednotlivé vrstvy jsou hierarchicky uspořádány na základě sociálních nerovností. Lidé spadající do jedné vrstvy mají podobné společenské a ekonomické postavení.

Příslušnost jedince ke skupině nemusí být trvalá. Pohyb mezi skupinami ve společnosti označujeme pojmem „sociální mobilita“⁷⁵. V socioekonomickém prostoru se může jedinec pohybovat vertikálně, tedy nahoru, nebo dolů. Vzestupně mobilní je ten, komu se zvyšuje příjem, vlastnictví nebo společenský status⁷⁶. Pohyb v opačném směru označujeme jako sestupnou mobilitu. Je méně častá a mnohdy je důsledkem propuštění jedince ze zaměstnání. To může mít za následek také psychické problémy pramenící z obavy o ztrátu vyhovující životní úrovně. V případě přesunu do jiného města, či oblasti hovoříme o mobilitě horizontální.

V současné západní společnosti rozdíly na základě vlastnictví majetku ustupují do pozadí. Daňový systém zvýhodňující jedince s nižšími příjmy, sociální dávky, všeobecný přístup ke vzdělání a řada dalších opatření poskytují příležitost k úspěšnému uplatnění ve společnosti i jedincům pocházejícím z méně podnětného prostředí. K úplnému smazání rozdílů mezi jedinci ve společnosti však nikdy nedojde.

Principy společnosti velmi ovlivňují život jednotlivých členů. To, aby si jedinci osvojili způsoby chování, žádoucí v dané společnosti, zvnitřnili si je a aby své potřeby a zájmy ztotožnily s jejími, pojmají někteří myslitelé jako jeden ze základních principů dnešní společnosti. Například Erich Fromm tvrdil: „Aby jakákoli společnost mohla dobře fungovat, musí si její příslušníci osvojit takový charakter, který je nutí, aby chtěli jednat způsobem, jímž musí jednat jako příslušníci této společnosti nebo určité vrstvy uvnitř ní. Sami si musí přát dělat to, co jsou objektivně nuceni dělat. Vnější nátlak je nahrazen vnitřním přinucením a zvláštním druhem lidské energie, která je usměrněna do charakterových rysů.“⁷⁷

Působením společnosti na jedince se zabýval také americký sociolog David Riesman. V knize „Osamělý dav“ se zamýšlí nad tím, jakým způsobem a do jaké míry

⁷⁵ ŠAFR, J. Co je sociální mobilita. In *Sociologický časopis* [online]. 2003, [cit. 7. května 2008].

Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/articles/cz/22/2018/Safr-J.-2003.-8222-Co-je-socialni-mobilita.html>

⁷⁶ Sociální status je společenská prestiž, vycházející ze způsobů chování, které jsou od jedince očekávány. Může mít pozitivní, ale i negativní charakter. GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 554.

⁷⁷ FROMM, E. Individual and Social Origins of Neurosis. *American Sociological Review*, 1944, roč. IX, s. 380. Cit. dle: RIESMAN, D.; GLAZER, N.; a DENNEY R. *Osamělý dav: Studie o změnách amerického charakteru*. Praha: Mladá Fronta, 1968, s. 13.

se jedinci přizpůsobují názorům, hodnotám, normám či potřebám skupiny, ve které žijí. Pro označení tohoto jevu používá pojem „konformita“⁷⁸. Podle míry konformity rozlišuje tři typy společnosti. Ve „společnosti závislé na tradičním řízení“ je míra konformity vysoká. Jedinci řídí své chování podle tradic, striktně dodržují celospolečenské normy. Hlavním motivem jejich jednání je strach ze společenské hanby. Druhým typem je „společnost závislá na niterném řízení“. Členové této společnosti si v dětství do rodičů osvojují životní cíle, jimž podřizují své chování v průběhu celého života. Při provinění, proti zásadám, které z těchto cílů vyplývají, se dostavují pocity viny. Poslední typ, „společnost závislá na vnějškovém řízení“, nejvíce odpovídá charakteru dnešní společnosti. Lidé přizpůsobují své chování očekáváním a přáním druhých. Chování jedince ovlivňují nejen lidé, se kterými běžné přichází do kontaktu. Značně na něj působí také například masová média. Jedinec se těmito vlivům přizpůsobuje z obavy, že nesplní očekávání ostatních.

Podstatou globalizace je propojování, zároveň však zachování národních identit jednotlivých států a jejich rozvoj. Snaha o zachování různorodosti kultur a individualit roste. Přesto dochází ke zpochybnění sociální identity občanů. Jedinci pak hledají způsob, jakým se identifikovat s ostatními členy společnosti. David Lyon tento jev označuje jako „vytváření sériových identit“⁷⁹. Vzniká tak identita prostřednictvím módy a značkového zboží. Jedinec se na základě vnějšího dojmu a reprezentace identifikuje se skupinou lidí, kteří se nejen stejně oblékají, ale prostřednictvím oblečení vyjadřují svůj názor. Je dosti pravděpodobné, že tito lidé budou sdílet podobné názory a postoje. Vymezují se tak oproti ostatním, kteří takové oblečení nemají. Na tomto principu se utváří nová komunita. Význam tohoto principu roste se zrychlujícím se tempem současné doby, ve které jedinci nemají dostatek času pro setkávání se a prožívání zážitků s druhými.

⁷⁸ RIESMAN, D.; GLAZER, N.; a DENNEY R. *Osamělý dav: Studie o změnách amerického charakteru*. Praha: Mladá Fronta, 1968, s. 13.

⁷⁹ LYON, D. *Ježíš v Disneylandu: náboženství v postmoderní době*. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 32.

5.1 Globální společnost

Dnešní společnost je protkána sítěmi vztahů mezi lidmi po celém světě. Je proto označována jako společnost globální. Fyzická vzdálenost již není určujícím prvkem pro komunikaci mezi dvěma vzdálenými subjekty. Všichni obyvatelé země jsou členy jedné velké společnosti, která je rozdělena na bezpočet dalších. Pro přehlednost označuji tento celek pojmem globální společnost, z nabízejících se možností se mi jeví nejuniverzálněji. Utvořit si komplexní a jasnou představu o dnešní společnosti a jejích principech je velmi obtížné. Proto uvádím více charakteristik a pohledů na naši současnou společnost. Jedná se o charakteristiky vycházející z aktuálního stavu, případně z očekávání do budoucna.

- **Občanská společnost** – v širším pojetí se jedná o občanskou angažovanost v rámci společenského dění. Především se hovoří o „participaci občanů na věcech veřejných“⁸⁰. Toto jednání ovlivňuje ostatní členy společnosti, proto je možné jej označit jako jednání politické. Je základním principem demokratické společnosti, zajišťuje občanům svobodu. Občanskou společnost v užším smyslu tvoří instituce, v jejichž pozadí stojí jednotliví občané, kteří sledují své zájmy a přitom se nepodřizují státu či vládě. Jsou jimi především soukromé firmy, odbory, kluby, místní sdružení, iniciativy, skupiny, asociace. Někteří myslitelé zařazují do občanské společnosti politické strany nebo rodinu a příbuzenstvo, jako základní stavební jednotky společnosti. Od tohoto pojetí se však v současné době ustupuje⁸¹.
- **Aktivní společnost** – jedinci si jsou vědomi své schopnosti ovlivnit vlastní život a dění kolem sebe, tedy i fungování společnosti. Základními principy aktivní společnosti jsou „motivovaný aktér, rozvinutá technologie, kultivované a maximálně rozšířené vědění, korektní ekonomické chování a kontrolovaná politická rozhodnutí vedená zájmem společenského celku“⁸². Třídní rozdělení společnosti ztrácí na významu a do popředí se dostávají kolektivy a organizace.

⁸⁰ PEHE, J.: *Participace občanů ve věcech veřejných* [online]. 2005, poslední úprava 28. září 2005 [cit. 15. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/2000/2000-Participaceobcanu.html>.

⁸¹ PEHE, J.: *Občanská společnost obohacuje moderní demokracii* [online]. 1998, poslední úprava 10. listopadu 2007 [cit. 15. 4. 2008]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/1998/1998Obspolecnostobohacuju.html>.

⁸² ETZIONI, A. *The Active Society: a theory of societal and political processes*. New York: The Free Press, 1968. Cit. dle: PETRUSEK, M. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s.53.

Technický a ekonomický pokrok se rozvíjí na základě vědění, které je základní hodnotou celé společnosti.

- **Postmoderní společnost** – teorií postmodernismu se zabývali především francouzští poststrukturalisté. V postmoderně spatřují „konec dějin“ nebo „smrt subjektu“⁸³. Tento postoj je negativní reakcí na postoj J. P. Satyra k problematice lidské existence, především jeho pojetí „subjektu jako vrženého do světa a odsouzeného ke svobodě“⁸⁴. Postmodernisté kritizují novověkou vědu jako základ světa a po skončení moderny, jejímž je věda základem, poukazují na období postmoderny, která není svázána žádným univerzálním principem.

Pro charakteristiku života v postmoderní společnosti jsou specifické rozvoj informačních a komunikačních technologií a nárůst spotřebního způsobu života (konzumerismu). Základním znakem postmoderny je pluralita, z níž může pramenit chaos často provázený pocity nejistoty a neklidu. Morální normy společnosti se mohou zdát příliš uvolněné. Postmoderna odmítá pevné a stabilní principy, uspořádanost v prostoru i v čase. Jedinci se dostávají do kontaktů se stále novými lidmi a poznávají nové věci, což může vést k podpoře plurality hodnot, postojů a způsobů bytí. Turistika a cestování po celém světě se stávají stále běžnější součástí života jedinců. Role národního státu je oslabena. V časovém rámci postmoderna odmítá přesnou souslednost časových období. Hlavními principy života jedince v postmoderní společnosti jsou orientace na současnost, oproštění se od minulosti a neplánování budoucnosti. Více se soustředí sám na sebe, uvědomuje si svou identitu a snaží se jí formovat. Autorita ztrácí důležitost a postavení lidí, kteří mají v rukou moc nad ostatními, je nejisté.

- **Materialistická (konzumní) společnost** – pro členy této společnosti je typické, že preferují materiální hodnoty před duchovními. Představa jedinců o štěstí spočívá v množství nahromaděných věcí. Získávání a vlastnictví věcí jsou hlavním motivem chování lidí. Práce se stává prostředkem ke zvyšování spotřeby. Cílem není uživit se, ale vydělat co nejvíc peněz za účelem zbohatnutí.

⁸³ PETRUSEK, M. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 293.

⁸⁴ Tamtéž, s. 293.

„Kvalita života je posuzována mírou dosažené životní úrovně.“⁸⁵ Lidé mají pocit absolutní moci nad přírodou. Využívají ji jako zdroj materiálu pro výrobu věcí, případně k zábavě, například pro turismus. Tento postoj je založen na představě, že příroda je bezduchá.

- **Kognitivní společnost** – jedna z nejzřetelnějších charakteristik dnešní, ale především budoucí společnosti, jejíž teoretické základy položil polský sociolog Florian Znaniecki⁸⁶. Je založena na znalostech, takže nejlepší postavení ve společnosti budou zastávat znalostní pracovníci. Jejich ohodnocení bude vycházet z objemu zkušeností, na němž bude záviset i rozdělení společnosti na zkušenější a méně zkušené. Celoživotní vzdělávání se stane nedílnou součástí života všech, kteří se budou chtít uplatnit a hlavním principem společnosti. Tyto rysy můžeme pozorovat již v současnosti, v budoucnosti však budou ještě zřetelnější. Řada zmíněných znaků je charakteristická i pro společnost informační (viz kapitola 4.3). V kognitivní společnosti však ustupuje do pozadí význam technologií, na důležitosti získává lidský faktor.
- **Multikulturní společnost** – v multikulturní společnosti existují dvě nebo více skupiny, jejichž shodné názory a způsoby chování vedou k pocitu kolektivní identity. Taková skupina se odlišuje od jiných na základě rasových, etnických, jazykových nebo náboženských znaků. Častým problémem bývá soužití minorit s majoritní společností, v tomto případě se nejčastěji jedná o soužití etnických menšin přistěhovalců s původním obyvatelstvem na území národního státu. Dobře fungující multikulturní společnost je do budoucna cílem mnohých společenství. Z multikulturalismu může vyplývat „kladný postoj ke skupinové rozrůzněnosti a její podpora, vycházející buď z práva rozmanitých kulturních skupin na úctu a uznání nebo z údajného prospěchu, který z morální a kulturní rozrůzněnosti má celá společnost“⁸⁷. Kritikové upozorňují, že multikulturní společnosti jsou konfliktní a nestabilní.
- **Stárnoucí společnost** - o stárnutí společnosti hovoříme v souvislosti se strukturálními změnami, kdy narůstá podíl starších členů. To je důsledkem

⁸⁵ TESÁREK, S. Globalizace nás zotročuje. *Britské listy* [online], 2001, [cit. 16. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/files/isarc/0008/200008101.html>.

⁸⁶ PETRUSEK, M. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON, 2006, s. 138.

⁸⁷ HEYWOOD, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 141.

neustále se snižující porodnosti a úmrtnosti. Ve stárnoucí společnosti se zvyšuje průměrný věk osob (viz Příloha č. 4). Ze strukturálního hlediska roste počet osob v seniorském věku⁸⁸ (věk, ve kterém se jedinec stává seniorem je obtížné jednoznačně určit, nejčastěji se hovoří o věkové hranici 60 – 65 let). K nízké porodnosti přispívá, mimo jiné, vidina lepší životní úrovně a ekonomických výhod pro bezdětné páry. Poměr mezi ekonomicky aktivními jedinci a důchodci se bude pravděpodobně i do budoucna zhoršovat⁸⁹. Negativním důsledkem tohoto jevu je upadající finanční situace seniorů v důsledku nedostatečného důchodového systému. Jedinec tak bude odkázán na vlastní prostředky především ve formě úspor z ekonomicky aktivního období života. Pozitivním projevem může být nižší nezaměstnanost v důsledku snižujícího se počtu ekonomicky aktivních. Senioři jsou pro mladší část populace cenným zdrojem zkušeností, dovedností a znalostí. Stárnoucí populaci nacházíme především ve vyspělých zemích a současný vývoj nasvědčuje tomu, že v budoucnosti bude typickým rysem společnosti na celém světě.⁹⁰

- **Kapitalistická společnost** – principy kapitalistické společnosti vycházejí z ekonomického systému, v němž jsou výrobní prostředky v soukromém vlastnictví a nakládání s nimi podléhá právním normám (majetkové právo, obchodní právo,...). Vlastníci výrobních prostředků najímají pracovní sílu za mzdu. Cílem výroby je dosažení zisku z prodeje zboží na svobodném a konkurenčním trhu. Jeden z důsledků rychlého rozvoje tržního hospodářství je rozdělení společnosti. Na jedné straně stojí menší privilegovaná skupina jedinců, na straně druhé početnější skupina neprivilegovaných⁹¹. Kapitalismus s sebou

⁸⁸ RABUŠIC, L. *Stárnutí populace jako pohroma nebo jako sociální výzva?* [online]. 2002, poslední úprava 29. 11. 2002 [cit. 16. dubna 2008]. Dostupné z: http://www.vupsv.cz/Starnuti_populace.pdf.

⁸⁹ KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 31.

⁹⁰ Podle nejnovějších údajů Českého statistického úřadu vedly zvyšující se porodnost (114 600 osob) a stagnující úmrtnost (104 600 osob) „k nejvyšší kladné hodnotě přirozeného přírůstku za posledních 25 let, která v roce 2007 činila 10 000 osob“. V důsledku registrované zahraniční migrace přibýlo 83 900 osob. Celkový počet obyvatel se tak zvýšil na 10 381 000 osob. Z dlouhodobého hlediska dochází ke stárnutí české populace. *Převaha narozených nad zemřelými nejvyšší za posledních 25 let* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2008. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby032008.doc>.

⁹¹ PEHE, J.: *Obležená západní civilizace* [online]. 2001, poslední úprava 19. září 2001 [cit. 18. dubna 2008]. Dostupné z <http://www.pehe.cz/clanky/2000/2000-Participaceobcanu.html>.

přináší novou svobodu, což má za následek odbourávání klasických hodnot, tradic i náboženství. To v mnoha společnost vyvolalo vlnu protestů.

- **Mcdonaldizovaná společnost** – autorem teorie „mcdonaldizace společnosti“⁹² je americký sociolog George Ritzer. Ve stejnojmenné knize popisuje proces tzv. mcdonaldizace, při kterém principy rychloobslužných restaurací ovládají stále více oblastní společnosti, především pro jejich vysokou efektivitu. Relativně bezproblémové zavedení těchto principů umožňuje to, že korespondují s vývojovými trendy společnosti. Jedincům poskytují jistotu vycházející z dobře známého systému. Činnosti jsou rozděleny na dílčí úkony, které jsou nenáročné a snižují pravděpodobnost vzniku chyb. Lidé ušetří čas a mají pocit, že získali kvalitní služby. Tento dojem však mnohdy vychází z iluze velkého množství jídla za málo peněz a kvantita se tak stává ekvivalentem kvality. Některé činnosti jsou dokonce převedeny na zákazníka.

Jedním z hlavních znaků mcdonaldizace je racionalizace, jejíž známky nacházíme ve všech oblastech společnosti. George Ritzer upozorňuje na možné negativní vlivy na lidskou psychiku v důsledku přílišného působení zmíněných principů. Přílišná racionalizace může vést k „dehumanizaci“, tedy potlačení lidského principu. Vzniká iluze „pseudozábavy“ a dochází k uspokojování uměle vytvořených potřeb.

Touto problematikou se zabývá také David Lyon v knize *Ježíš v Disneylandu*. V Disneylandu spatřuje sociální a kulturní symbol naší doby. Odráží demokratizaci kultury včetně náboženství. Odkazuje na hlavní principy postmoderní společnosti, tedy masové rozšíření nových komunikačních prostředků, vzrůst konzumního způsobu života a zaměření na sebe samého. V Disneylandu je přítomna i mcdonaldizace ve formě byrokratických principů a vědeckého managementu. Předkládaný imaginární svět ruší smysl pro skutečnost. Člověk se odpoutává od zdánlivé nudy každodenního života a uniká před strastmi reálného světa. „Na jedné straně to je řízené vpuštění do dětského světa fantazie, na straně druhé prostředek ovládnutí a morálního usměrňování. ... Jako normální je zde také zobrazován svět, ve kterém je jednoznačně rozlišeno

⁹² RITZER, G. *Mcdonaldizace společnosti: Výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Praha: Academia, 1996.

zlo a dobro, kde spravedlnost vítězí, vládne patriarchální řád a kde je vítaným ohlasem bezmyšlenková pasivita“⁹³. Lyon upozorňuje na vznik nového druhu identity v dnešním světě. Většina lidí již nevěří, že to kým jsou, je dáno od Boha, nebo na základě jejich intenzivní práce, ale budují si svou image tím, co si kupují (oblečení, nábytek, auto) a věří, že je ostatní podle toho budou hodnotit.

Globální společnost je velký různorodý a stratifikovaný celek, jehož základem jsou jednotlivci tvořící nejrůznější skupiny. Jednotlivé společnosti prochází podobnými stádii vývoje a v současné době je možné pozorovat různé fáze. Na základě sledování dění v cizích zemích je možné odhadnout pravděpodobný vývoj do budoucna, což mnohdy ovlivňuje rozhodování a způsoby řešení celospolečenských problémů. Díky tomu je možné předejít nedostatkům, se kterými se jiné společnosti musely potýkat.

5.2 Hodnotový a normativní systém

Kulturu v obecném smyslu tvoří hodnoty, které lidé vyznávají, normy, které dodržují a hmotné statky, které vytvářejí. Hodnoty jsou abstraktní ideály, „které určují nebo spoluurčují zaměřenost subjektu v jeho činnostní orientaci, určují nebo spoluurčují jeho činnosti a vztah ke světu“⁹⁴. Jednotlivé hodnoty se kvalitativně liší, jsou kladné nebo záporné. Podle důležitosti zaujímají určité místo v hierarchii hodnot.

Normy jsou pravidla, jimiž se členové určité společnosti řídí. Mají formu příkazů a zákazů a očekává se, že je lidé budou dodržovat. Pokud se proti nim proviní, dochází k sankcím, které v sobě normy většinou zahrnují. Jedinec dodržuje pravidla skupiny, ke které patří a na níž mu záleží. Důležitý je také kladný postoj k danému pravidlu, kdy jednání, které z něj vyplývá, považujeme za správné. Někdy je jedinec nucen dodržovat normy i na základě nedobrovolné příslušnosti k určité skupině (např. armáda, církve, sekta). Jistou roli hraje také osobní zkušenost s proviněním proti dané normě a z toho plynoucích následků. Míra závaznosti jednotlivých norem závisí na jejich hodnotovém obsahu. Některé musí být přesně dodržovány, nepřipouští žádné výjimky (např. zákaz incestu), jiné je připouštějí v mezních situacích (např. zabití

⁹³ LYON, D. *Ježíš v Disneylandu: náboženství v postmoderní době*. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 29.

⁹⁴ *Velký sociologický slovník. 2. P/Ž*. Praha: Karolinum, 1996, s. 376.

v sebeobraně)⁹⁵. Existují i normy, které mají nízký stupeň závaznosti. Jejich význam pak nespočívá v zajištění pořádku ve společnosti, ale mají jiné a pro jedince také důležité funkce. Například módní normy, které pomáhají utvářet společenskou prestiž. Jedinec se identifikuje s určitou skupinou lidí, zprostředkovaně tak může vyjádřit své názory (viz kap. 5.1), případně individualitu.

Rozdíly mezi kulturami spočívají v odlišnosti hodnot a norem vyznávaných určitou společností. Díky globalizaci se hodnoty jednotlivých kultur podobají a mnohé mají i společné. V západní společnosti se jedná především o svobodu, rovnost všech lidí před zákonem a ideje lidských práv. Politolog Jiří Pehe označuje tyto hodnoty jako univerzální. Poukazuje na to, že přestože není možné tvrdit, že je jedna civilizace nadřazena druhé, můžeme to tvrdit o hodnotách, které jsou pro určitou civilizaci stěžejní, např. „svoboda je nadřazena nesvobodě a demokracie je nadřazena tyranii“⁹⁶. Chování, které jedinci z určité společnosti připadá normální a samozřejmé, může být pro příslušníka jiné kultury nepřijatelné. To je do značné míry ovlivněno etnocentrismem, kdy jedinec posuzuje jiné kultury podle zvyklostí kultury vlastní. Proto pro něj mohou být myšlenky nebo chování členů jiné kultury nepochopitelné. Jednotlivé společnosti se od sebe liší také přístupem k dodržování norem, případně posuzováním závažnosti přestupků proti nim.

Hodnoty a normy si osvojujeme již od narození v rámci procesu socializace. Formuje se samostatný jedinec, který si dobře uvědomuje sám sebe, orientuje se ve své kultuře. Z tohoto hlediska je nejdůležitější období dětství, významnou roli má především výchova, avšak socializační procesy probíhají (v různě intenzivní míře) po celý život jedince.

Porušování norem může pramenit z přílišné složitosti vztahů, do nichž jedinec vstupuje a není schopen adekvátně jednat. K porušování norem dochází i v okamžiku, kdy jsou normy v rozporu se zájmy, záměry či osobními postoji jedince. Nedodržování norem může být dokonce žádoucí, a to za okolností, které nebyly brány v úvahu při jejich vytváření.

V globalizujícím se světě dochází k rozsáhlým celospolečenským změnám, z nichž pramení nutnost „přehodnotit“ tradiční hodnoty, případně vytyčit nové.

⁹⁵ Tamtéž, s. 693.

⁹⁶ PEHE, J.: *Jaké je pořadí hodnot?* [online]. 2001, poslední úprava 17. října 2001 [cit. 2. května 2008]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/2001/2001-Jakejeporadihodnot.html/viewsearchterm=hodnoty>.

Společný charakter těchto změn můžeme pozorovat v celém industrializovaném světě. Případné odlišnosti vyplývají z kulturního kontextu, který je obklopuje a z různých stupňů intenzity. Nejintenzivněji se nás dotýkají změny v osobní sféře, tedy v oblastech, jako jsou rodina, tradice či náboženství, z nichž pramení změny celospolečenské. Proto se jim budu věnovat v následujících podkapitolách.

5.2.1 Rodina

V současné západní společnosti je nejrozšířenější formou nukleární rodina, která se skládá z manželů a jejich vlastních nebo adoptivních dětí žijících ve společné domácnosti. Příbuzenské vztahy jsou i nadále udržovány. V řadě jiných kultur přetrvává rodina rozšířená a tradiční.

V minulosti spočívala nejdůležitější úloha rodiny v ekonomickém zajištění jejích členů. Hlavním zdrojem obživy byla zemědělská výroba, jíž se účastnili všichni členové. Ve vyšších kruzích byl hlavním motivem pro založení rodiny převod majetku. Ve vztazích mezi muži a ženami panovala nerovnost. U muže byla nevěra častým jevem, u ženy však byla nepřípustná.

V současné době je nejvíce žádoucí rodinný model z padesátých let dvacátého století.⁹⁷ Postavení žen se značně zlepšilo, i přesto byla jejich zaměstnanost dost nízká. Základním motivem k uzavření manželství a založení rodiny byla láska. Rodiče žili společně se svými manželskými dětmi, matka se starala o domácnost a otec byl živitelem rodiny. V takové rodině dnes žije menšina lidí. Jádrem dnešní rodiny je pár, ať už manželský, nebo nesezdaný. Jeho základními principy jsou otevřená komunikace, důvěra a rovná práva. Nejčastěji si vybíráme partnery, kteří nám jsou podobní z hlediska věku, sociální vrstvy, vzdělání, rasy, případně náboženského vyznání.

Radikální změny nastaly ve vztazích k dětem. V tradiční rodině byly děti důležité především z hlediska společného hospodaření. V současné rodině si rodiče potomků více váží pro ně samé. Děti jsou respektovány, avšak vztah mezi nimi a rodiči je nerovnocenný. Rovnoprávné postavení v tomto případě není žádoucí. To ale neznamená, že by dětem měla být upírána možnost vyjádřit svůj názor, tedy „odmlouvat“, což bylo v minulosti především znakem nedostatku disciplíny. Důležitým

⁹⁷ GIDDENS, A. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 75.

principem z hlediska výchovy dětí i fungování rodiny je rozdělení povinností. S péčí o děti se v současné době pojí ekonomické znevýhodnění. Jan Keller hovoří dokonce o „sociálních rizicích“⁹⁸, která začala významněji narůstat v sedmdesátých letech dvacátého století. Upozornění na znevýhodnění plynoucí ze starosti o rodinu, především při uplatnění žen na trhu práce a budování jejich profesní kariéry.

Rodina v naší společnosti vychází z monogamního svazku, což je upraveno zákonem. Anthony Giddens v této souvislosti zmiňuje tzv. „sériovou monogamii“⁹⁹, jejímž základem je možnost mít několik manželských partnerů, ale ne současně. V případě, že chce jedinec uzavřít nový sňatek, musí vystoupit z předchozího, tedy nechat se rozvést. Mezi nejčastější příčiny rozvodů patří nespokojenost se vztahem, neslučitelnost povah, názorů a zájmů, nevěra, alkoholismus a další. Rozvod není záležitostí pouze manželského páru, ale může zásadně ovlivnit život dítěte. Síla tohoto vlivu závisí na celé řadě faktorů, jako jsou věk dítěte, vztahy k sourozencům a příbuzným či intenzita předchozího konfliktu mezi rodiči. Pro dítě je velmi důležitý pravidelný kontakt s oběma rodiči i po jejich odloučení.

Stále přibývá domácností, které jsou vedeny jedním rodičem. Převážně se jedná o ženy, které se nikdy nevdaly, nebo jsou po rozvodu. Mnozí osamělí rodiče se musí potýkat s ekonomickými problémy a někdy i s předsudky okolí. Převážná část lidí se do této situace nedostane na základě svého dobrovolného rozhodnutí. Výjimkou jsou svobodné matky, které nemají zájem o soužití s partnerem a mají dostatek prostředků, aby mohly o dítě pečovat samy.

Box 5.1 Česká rodina

Sociální vztahy v rodině jsou vystaveny změnám působícím ze společenské i ekonomické oblasti společnosti. Na základě sociologických výzkumů můžeme konstatovat, že změny současného modelu rodiny jsou pozvolné, protože jsou podmíněny stereotypy vyplývajícími z historického vývoje společnosti.

⁹⁸ KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 65.

⁹⁹ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 160.

Většina Čechů pokládá za ideál rodinu se dvěma dětmi. Počet dětí klesá, nikoliv však jejich důležitost v životě rodičů. Věk mladých lidí, ve kterém mají děti, se zvyšuje.¹⁰⁰ Polovina mužů a žen zastává názor, že postavení žen v rodině je pevně dané, a že na špici jejich hierarchie hodnot jsou hodnoty týkající se rodiny a péče o děti. Aplikace této představy v reálném životě je problematičtější. O zaměstnanosti matky většinou rozhoduje finanční situace rodiny.

„V průběhu socialistického vývoje došlo k rozbití představy, že muž má uživit rodinu.“¹⁰¹ Tento postoj přetrvává dodnes, a to mimo jiné proto, že dnes již nejde jen o uživení rodiny, ale i o udržení jisté životní úrovně, což vyžaduje větší objem příjmů. Ze spoluúčasti ženy na finančním zajištění rodiny vyplývá i společné rozhodování muže a ženy o rodinném rozpočtu. Pokud však rozhoduje pouze jeden z nich, je to většinou žena. Dělbá povinností v rámci rodiny se stále podobá situaci v tradičním rodině. Většinu domácích prací vykonávají ženy a převážně nesou odpovědnost za chod rodiny. Ženy považují své reprodukční schopnosti za hlavní překážku při dosahování stejných společenských pozic, jaké zaujímají muži. Pokles počtu narozených dětí i přerušených těhotenství je důkazem rostoucí nezávislosti žen při rozhodování právě v oblasti reprodukčních schopností.

5.2.2 Tradice

„Součástí tradice je vše, co se z minulosti předává nebo přenáší do přítomnosti (ustálené zvyky a obyčeje, instituce, sociální a politické systémy, hodnoty, názory atd.).“¹⁰² Tradice jsou znakem kontinuity historického vývoje společnosti. Mnohé tradice, především související s náboženstvím, jsou dodržovány po staletí. Všechny se však vyvíjí a přeměňují, což umožňuje jejich platnost v dlouhém časovém horizontu. Podstata tradice nespočívá v neměnném trvání. Jejími hlavními charakteristikami jsou rituál a opakování. Některé tradice, především předměty s nimi související, jsou

¹⁰⁰ ČERMÁKOVÁ, M. Rodina a měnící se gender role – sociální analýza české rodiny. *Sociologický časopis* [online]. 2003, květen [cit. 4. května 2008], s. 70 – 74. Dostupné z: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/153_97-8wptext.pdf.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 72.

¹⁰² HEYWOOD, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 234.

komercializovány a stávají se z nich atrakce. Mnozí jedinci jejich původní význam vůbec neznají, přestože jsou běžnou součástí jejich života.

Tradice je vždy úzce spojena s určitou skupinou lidí. „Jednotlivci mohou tradice a obyčje dodržovat, ale tradice sama není vlastností individuálního chování, jako je tomu u zvyku.“¹⁰³ Nabízí rámec chování, který může pro jedince znamenat jistotu a být oporou v jeho jednání. V jisté míře ho může také omezovat. Z příslušnosti k některým skupinám vyplývá nutnost dodržovat soubor tradic. Jednání, které těmto zvyklostem odporuje je mnohdy striktně odmítáno. To bylo typickým znakem řady společností především v minulosti, v dnešní době se situace uvolňuje. S ustupující důležitostí tradic se přeměňuje i identita jedinců. Již není vymezeno jakým způsobem se bude život jedince ubírat, ale sám může do značné míry svůj životní styl ovlivnit.

Současný vývoj přispívá ke zpochybnění tradiční autority. Tradiční principy a postupy přestávají platit v důsledku kontaktů mezi skupinami, které o sobě v minulosti sotva věděly. Zajímavý je vztah mezi tradicí a vědou. Prostřednictvím vědeckých metod jsou mnohdy opodstatňovány tradice a jejich vývoj. Vzájemný kontakt mezi lidmi prostřednictvím komunikačních technologií zcela mění podobu komunikace. V této formě se vytrácí konvence a zavedená pravidla. Lidé se vyjadřují útržkovitě.

Z hlediska zachování, případně obnovení tradic má značný význam fundamentalismus, vznikající například z náboženských tradic, nacionalismu, politiky či ekologie¹⁰⁴. „Náboženští fundamentalisté volají po návratu k základním posvátným knihám či textům, o nichž se předpokládá, že budou vykládány doslovně, a doktríny odvozené z této četby chtějí aplikovat na společenský, ekonomický nebo politický život.“¹⁰⁵ Vyrůstá tak význam jedinců, kteří jsou schopni posvátné texty vykládat. Mnohdy mají v rukou nejen duchovní, ale i světskou, tedy politickou moc. Důležitější než obsah je to, jak se přesvědčení prosazuje, případně brání. Krajní formu náboženského fundamentalismu můžeme charakterizovat jako „touhu po duchovní čistotě v hříšném a materialistickém světě“¹⁰⁶.

¹⁰³ GIDDENS, A. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 57.

¹⁰⁴ Radikální ekologické skupiny odmítají moderní civilizaci a prosazují návrat k jednoduchému přírodnímu způsobu života.

¹⁰⁵ GIDDENS, A. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 65.

¹⁰⁶ ČULÍK, J. O budoucnosti světa. *Britské listy* [online]. 2001, říjen [cit. 28. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/files/isarc/0002/20000202g.html>.

Box 5.2 Češi a tradice

V prosinci roku 2006 provedl Sociologický ústav AV ČR výzkum na téma „Češi a tradice“. Šetření prokázalo, že národní, náboženské, rodinné i lidové tradice považuje více než polovina dotázaných za důležité. Největší význam přikládají slavení vánočních svátků či rodinným setkáním. Za méně důležité jsou považovány náboženské tradice.

Tabulka 1 Hodnocení významu tradic (údaje v %)

	rozhodně	spíše	spíše	rozhodně	
	důležité	důležité	nedůležité	nedůležité	neví
Připomínat si státní výročí	21	44	27	6	2
Připomínat si náboženské svátky	20	37	28	13	2
Navštěvovat bohoslužby	8	13	38	36	4
Udržovat hroby příbuzných	47	42	8	1	2
Účastnit se rodinných setkání	48	40	9	1	1
Dodržovat lidové zvyky	22	45	26	4	2
Slavit Vánoce	61	32	6	0	0

Zdroj: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100641s_or70115.pdf.

5.2.3 Náboženství

Význam náboženství spočívá především v tom, že poskytuje jedinci jistotu, vidinu lepší budoucnosti (mimo jiné i v posmrtném životě), útěchu či odpuštění, návody chování a pomáhá zajišťovat řadu dalších (především duchovních) „potřeb“ v současném nejistém globalizujícím se světě. Přesto věřících ubývá (viz Tabulka 2). Ztráta víry bývá mnohdy zapříčiněna mizením trvalých hodnot, nejistotou a nestálým postavením člověka v lidské společnosti.

Náboženství ovlivňuje hodnoty i každodenní postoje jedinců, jejich přístup k respektování předkládaných norem, ale i formu a hodnoty celé společnosti. Má vliv i na postavení jedince ve společenském (politickém) systému. Například společnosti vyznávající „asijská náboženství“¹⁰⁷ vyzdvihují zájmy společnosti, jako celku, nad individuální zájmy jedinců. „Religiozita je především výrazem vnitřního života jedince.“¹⁰⁸

Americký teoretik Samuel Huntington ve své knize „Střet civilizací“¹⁰⁹ rozdělil zeměkouli na několik oblastí podle převládajícího náboženství. Jedná se o okruh čínský (konfucianský), japonský, hinduistický, islámský, ortodoxní (východní), západní (euroatlantický), latinskoamerický a africký. Huntington vyjadřuje názor, že protikladnost těchto okruhů, spočívající mimo jiné ve vyznávání neslučitelných hodnot, povede ke konfliktu civilizací, a to i přesto, že žádné ze zmiňovaných náboženství ve svých základech neuznává násilí. Využití násilí v dějinách i v současnosti, například za účelem šíření křesťanství či islámu, vzniklo na základě pozdějších interpretací náboženských textů. Martin Ehl tvrdí, že hlavním záměrem Huntingtonovy teorie je „vyrovnat se se strachem, který mají Spojené státy americké z islámu, zejména v jeho militantní podobě“¹¹⁰. Islamisté neuznávají politické rozdělení moci, Bůh je pro ně soudcem i zákonodárcem. V souvislosti s radikálním islámem je třeba upozornit na zneužití náboženského učení, tradic a symbolů k dosažení politických cílů. Kritikové považují Huntingtonovo za naivní. Tvrdí, že přeceňuje význam kulturní rozdílnosti a nezohledňuje rozpory a rozdíly v rámci jednotlivých okruhů, které je pro jejich heterogenitu obtížné považovat za jednotlivé celky.

I přes současné globalizační trendy vzájemných kontaktů a vlivů náboženských systémů nemůže v budoucnu dojít k tomu, že by jednotlivé formy náboženství zanikly, a že by obyvatelé celého světa vyznávali jedno náboženství. Náboženské tradice, hodnoty a normy jsou silně zakořeněny v životě jedinců a vytváří charakter jednotlivých společností. Současně však narůstá náboženská pluralita. Vznikají „nová

¹⁰⁷ Jako asijská náboženství označujeme buddhismus, hinduismus, konfucianismus či šintoismus. EHL, M. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia, 2001, s. 75.

¹⁰⁸ EHL, M. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia, 2001, s. 118.

¹⁰⁹ HUNTINGTON, S. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001.

¹¹⁰ EHL, M. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia, 2001, s. 29.

náboženská hnutí¹¹¹, v jejichž rámci můžeme rozlišovat sekty, které se převážně vyvíjí z existujících náboženství, a kulty, vznikající mimo tradiční náboženství. Jejich členové jsou většinou jedinci, kteří přestoupili z jiného náboženství, převažují vzdělaní lidé ze středních vrstev. Nová hnutí se od zavedených církví odlišují především tím, že jsou radikálnější, po svých členech vyžadují více závazků a času. Často bývají kritizována, protože nepřipouští dialog a požadují naprostou oddanost jedince. Problémem je také tzv. „vymývání mozků“, kdy příslušníci hnutí jsou natolik ovlivněni její ideologií, že ztrácí schopnost samostatného uvažování a rozhodování.

Globalizace oslabila církevní vliv na formování života jedince i informační funkci náboženství. Lidé si již nevykládají svět podle principů z posvátných textů, případně informací od svého kazatele. S nástupem informačních technologií mají možnost získat přesnější a méně zkreslené informace. Lidé se již nerozhodují na základě pravd, které jsou jim předkládány. Víra se stává osobní záležitostí každého jedince. Význam náboženství narůstá v oblasti sociálních vazeb jedinců ve společnosti a mnohdy je prostředkem k posílení či dokonce udržení společné identity. Jedním z následků globalizace v oblasti náboženství je také náboženský fundamentalismus (viz kap. 5.2.2).

Tabulka 2 Počet věřících v ČR v letech 1950, 1991 a 2001

	1950		1991		2001	
Ukazatel	absolutně	%	absolutně	%	absolutně	%
Věřící celkem	8 353 282	93,5	4 523 734	43,9	3 288 088	32,2
Obyvatelstvo celkem	8 896 133	100	10 302 215	100	10 230 060	100

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf>.

¹¹¹ HALÍK, T. Globalizace a náboženství. In MEZŘICKÝ, V. (ed.). *Globalizace*. Praha: Portál, 2003, s.141.

5.3 Život v budoucí společnosti

V širším časovém horizontu nastane celá řada neočekávaných a překvapivých změn, budoucí společnost se bude od dnešní značně lišit. Směr vývoje společnosti v bližší budoucnosti můžeme odhadnout na základě současných trendů. Peter F. Drucker označuje budoucí společnost jako „společnost znalostí“¹¹². Hranice budou rušeny a překonávány stále snadněji díky nenáročnému přesunu znalostí. Bude převládat výrazně vzestupná mobilita, protože vzdělání bude stále dostupnější a dosažitelné pro všechny členy společnosti. Bude tak záležet na individuálních schopnostech jedinců prosadit se ve značně konkurenčním prostředí. Ve znalostní společnosti jsou na jedince kladeny vysoké nároky. Očekává se, že udělá vše pro to, aby dosáhl úspěchu odpovídajícího jeho znalostem a schopnostem. Je však zřejmé, že „vítězové mohou být jen tam, kde jsou i poražení. To v dřívějších společnostech neplatilo.“¹¹³ Je tedy zřejmé, že z globalizačních procesů „těží“ jen určitá část společnosti, navíc na úkor jiných. Na jedince je vyvíjen tlak, který může mít negativní vliv na jeho psychiku.

Vzájemná závislost jednotlivých států a národů se bude prohlubovat, národní stát bude ztrácet na významu. Současný vývoj směřuje ke „globální občanské společnosti, která vzniká propojováním slabé a křehké občanské společnosti v zemích bývalého socialistického bloku a třetího světa s upadající rolí občanské společnosti v západních zemích.“¹¹⁴ Informační technologie ztratí své výsadní postavení. I nadále budou důležité, avšak společně s dalšími významnými technologiemi. Přistěhovalectví se stane problémem všech vyspělých zemí. Globální společnost jako celek se bude muset vypořádat s velkými ekonomickými rozdíly, které rozdělují chudé a bohaté země, ale i jednotlivé společnosti. Vzájemná spolupráce bude nezbytným předpokladem pro řešení celospolečenských problémů v rámci globální společnosti.

Společnost bude stárnout, protože počet starších lidí bude i nadále narůstat. Tomu se budou přizpůsobovat mnohé principy, například v politice. Podmínkou úspěchu v této oblasti se stane získání podpory starších lidí. Věk, v němž vznikne

¹¹² DRUCKER, P. F. *Fungující společnost: vybrané eseje o společenství, společnosti a politickém systému*. Praha: Management Press, 2004, s. 201.

¹¹³ Tamtéž, s. 215.

¹¹⁴ SHAW, M. *Global society and international relations*. Cambridge: Polity Press, 1994. Cit. dle: EHL, M. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia, 2001, s. 175.

jedinci nárok na důchodové zabezpečení se bude zvyšovat. Poroste tak počet lidí, kteří budou vykonávat práci i ve vyšším věku. Díky úsporám, případně nižším životním nákladům budou moci kombinovat různé úvazky a oddechové aktivity. Jejich pozice na trhu práce se stane výhodnější než postavení mladších jedinců, kteří potřebují stály příjem. Záleží však na každém jedinci, jak využije nabízených možností a do jaké míry ovlivní svůj vlastní život v neustále se měnící společnosti. To můžeme považovat za jednu z optimističtějších vyhlídek do budoucnosti. Současný vývoj však dává tušit i možná ekologická a ekonomická ohrožení. I přesto nejsou na místě pocity beznaděje či zoufalství, protože, jak poukazuje Anthony Giddens, „všechny společenské instituce jsou lidskými výtvoři, jejichž vývoj můžeme ovlivnit. Poznání odvrácené strany moderních společenských změn proto nemusí být překážkou realistického a nadějného pohledu na budoucnost.“¹¹⁵

¹¹⁵ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 501.

ZÁVĚR

Lidé a vše kolem nich se neustále mění, jsou v pohybu. Pohyb je jedním z hlavních principů globální společnosti a zároveň projevem svobody. Svoboda jako základní podmínka dobrého fungování dnešní společnosti je však neustále lehce omezena. Moc, jako silný motiv lidského jednání, má velký význam a lidé, případně skupiny, jejím prostřednictvím ovlivňují chování druhých. Do určité míry je uplatnění moci nezbytné pro udržení pořádku a organizovaného řádu ve společnosti. „Ve fungující společnosti je moc uplatňována jako autorita a autorita je vláda zákona nad hrubou silou.“¹¹⁶ Avšak často dochází k překročení únosné míry, kdy je moc aplikována ve prospěch svého držitele a svoboda ostatních je omezena. Tento stav může vyústit až v manipulaci, kdy ovládaní jedinci nejsou schopni svobodně se rozhodnout, navíc si toho mnohdy nejsou vědomi.

Sociální kontakty, založené na vzájemné komunikaci, jsou stále intenzivnější. Masová média a informační technologie, z nichž nejzásadnější význam má v současné době internet, jsou nezbytnou součástí každodenního života. Díky získaným informacím se jedinec může lépe a svobodněji rozhodovat a do značné míry ovlivňovat svůj život. Zároveň na něj působí celá řada vlivů, kterých si nemusí být vědom. Často je velmi obtížné se z tohoto vlivu vymanit a pokud se to jedinci podaří, musí se většinou vypořádat s odmítavými postoji ostatních, protože se neřídí tím, co je ve společnosti nejvíce zaběhlé a uznávané. Jasným příkladem je konzumní způsob života. Ti, kteří neorientují své životní cíle na získávání nových statků a upřednostňují duchovní hodnoty před materiálními, se často setkávají s nepochopením či dokonce kritikou od ostatních.

Z hlediska dosažení úspěchu či uznání jsou na členy dnešní společnosti kladeny velké nároky. Nejlépe se uplatní aktivní, podnikaví a na budoucnost orientovaní lidé, kteří jsou schopni přizpůsobit se a učit se novým věcem. Své místo v dnešní společnosti však mají i jedinci, kteří nechtějí nebo nemohou dosahovat celospolečensky vytyčených cílů. Většina lidí se může sama rozhodnout, kde bude žít a jakým způsobem. Sami tak

¹¹⁶ DRUCKER, P. F. *Fungující společnost: vybrané eseje o společenství, společnosti a politickém systému*. Praha: Management Press, 2004, s. 21.

ovlivňují kvalitu vlastního života. I těm, kteří se ocitnou na okraji společnosti, je podána pomocná ruka a poskytnuta možnost změnit svou situaci.

Nejrozšířenější politický systém je liberální demokracie regulující moc státu a zaručující lidem práva a svobody. Hlavní úlohou státu je organizace veřejného života. Je zajištěna prostřednictvím vládních institucí a zaměstnanců státní správy. Jednotlivé státy stále více spolupracují a vstupují do nejrůznějších mezinárodních institucí. Zároveň se však snaží udržet svou nezávislost a podporovat to, čím se liší od ostatních.

Život v současném globalizujícím se světě s sebou nese řadu rizik a nejistot. Probíhající změny narušují zaběhlé principy, což může mít negativní vliv na jednotlivce. Nezbytnými vlastnostmi pro život v této společnosti jsou tolerance, ochota přijmout nové, schopnost odpoutat se od zavedených jistot a asertivně prosazovat své zájmy.

SEZNAM BOXŮ

Box 1.1 Kořeny globalizace v České republice.....	10
Box 1.2 Ochrana životního prostředí v České republice.....	16
Box 2.1 Demokratické procesy v České republice.....	23
Box 2.2 Migrace v České republice.....	26
Box 3.1 Vstup České republiky do Schengenského prostoru.....	30
Box 3.2 Česká republika a Evropská unie.....	31
Box 3.3 Česká republika a OSN.....	32
Box 3.4 Česká republika a NATO.....	33
Box 4.1 Využití internetu v České republice.....	38
Box 5.1 Česká rodina.....	53
Box 5.2 Češi a tradice.....	56

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1	Ekologické chování českých domácností.....	17
Obr. 2	Přistěhovalí ze zahraničí podle státního občanství.....	26
Obr. 3	Vývoj počtu uživatelů internetu v ČR od roku 2001.....	39

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1	Hodnocení významu tradic.....	56
Tabulka 2	Počet věřících v ČR v letech 1950, 1991 a 2001.....	58

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

TIŠTĚNÉ ZDROJE

- BAUMAN, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. 157 s. ISBN 80-204-0817-7.
- BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. 290 s. ISBN 80-204-1195-X.
- BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. 1. vyd. Praha: SLON, 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32-6.
- *Česká republika a Organizace spojených národů*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1995. 62 s. ISBN 80-85864-15-0, s. 7.
- DAHL, R. A. *O demokracii: průvodce pro občany*. 1. vyd.. Praha: Portál, 2001. 191 s. ISBN 80-7178-422-2.
- DRUCKER, P. F. *Fungující společnost: vybrané eseje o společenství, společnosti a politickém systému*. 1. vyd. Praha: Management Press, 2004. 242 s. ISBN 80-7261-098-8.
- EHL, M. *Globalizace pro a proti*. 1. vyd. Praha: Academia, 2001. 185 s. ISBN 80-200-0897-7.
- GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 195 s. ISBN 80-85850-62-1.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
- GIDDENS, A. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 135 s. ISBN 80-85850-91-5.
- HEYWOOD, A. *Politologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 482 s. ISBN 80-86432-95-5.
- JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 207 s. ISBN 80-7178-697-7.
- KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. 1. vyd. Praha: SLON, 2005. 158 s. ISBN 80-86429-41-5.

- LYON, D. *Ježíš v Disneylandu: náboženství v postmoderní době*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2002. 270 s. ISBN 80-204-0941-6.
- MAŘÍKOVÁ, H. (ed.). *Proměny současné české rodiny (rodina – gender – stratifikace)*. 1. vyd. Praha: SLON, 2000. 170 s. ISBN 80-85850-93-1.
- MEZŘICKÝ, V. (ed.). *Globalizace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 147 s. ISBN 80-7178.
- PETRUSEK, M. *Společnosti pozdní doby*. 1. vyd. Praha: SLON, 2006. 459 s. ISBN 80-86429-63-6.
- RIEGEL, K. a kol.: *Vybrané psychologické problémy globalizace a transformace*. 1. vyd. Praha: Agora, 2001. 137 s. ISBN 80-902945-2-9.
- RIESMAN, D.; GLAZER, N.; a DENNEY R. *Osamělý dav: Studie o změnách amerického charakteru*. 1. zkrác. vyd. Praha: Mladá Fronta, 1968. 365 s.
- RITZER, G. *Mcdonaldizace společnosti: Výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. 1. vyd. Praha: Academia, 1996. 176 s. ISBN 80-200-0571-4.
- *Současná česká společnost: sociologické studie*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002. 381 s. ISBN 80-7330-009-5.
- STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. 7. přeprac. a rozš. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. 630 s. ISBN 80-7192-500-2.
- *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. 2. P/Ž. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Databáze, sborníky, www stránky

- BRÁZDA, R. *Jean Baudrillard – reálný únik z hyperrealisty* [online]. 2007, poslední revize leden 2007 [cit. 9. května 2008]. Dostupné z: http://www.aluze.cz/2007_01/08_Studie_-_predmluva_-_Brazda.php.
- BRDLIČKA, B. *Vliv technologií na rozvoj lidského myšlení* [online]. 2004, poslední úprava 14. června 2004 [cit. 3. dubna 2008]. Dostupné z: <http://it.pedf.cuni.cz/~bobr/hmind/vlivtnam.htm>.
- *Budoucnost ČR v EU* [online]. [cit. 4. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.czech.cz/cz/ceska-republika/politika/mezinarodni-vztahy/ceska-republika-v-eu/budoucnost-cr-v-eu/>.
- *Cizinci podle typu pobytu, pohlaví a státního občanství – k 31. 3. 2007* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2008, s. 1. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/34002BE85F/\\$File/c01t01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/34002BE85F/$File/c01t01.pdf).
- *Členství v Severoatlantické alianci* [online]. [cit. 4. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.czech.cz/cz/ceska-republika/politika/mezinarodni-vztahy/clenstvi-v-mezinarodnich-organizacich/clenstvi-v-severoatlanticke-alianci/>.
- DIMITROVÁ, M. *Ekologické chování Čechů* [online]. 2007, poslední úprava 27. června 2007 [cit. 27. října 2007]. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100703s_Oe70627.pdf.
- ETTLEROVÁ M, M. *Češi a tradice* [online]. 2006, poslední úprava 15. ledna 2007 [cit. 10. května 2007]. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100641s_or70115.pdf.
- GABAL, I. Jaké jsou hlavní globální bezpečnostní problémy 2005. In *Globalizace a globální problémy 2005 – 2007*, Praha [online]. 2006 [cit. 10. 10. 2007]. Dostupné z: <http://www.czp.cuni.cz/knihovna/globalizace.pdf>.
- KAŠPAR, J. *Zpráva OSN varuje – zásadní ekologické problémy trvají* [online]. 2007, poslední úprava 25. 10. 2007 [cit. 26. 10. 2007]. Dostupné z: [http://www.env.cz/__c1256e850039bdd6.nsf/\\$pid/mzpjkfmp06ak?OpenDocument&Click=](http://www.env.cz/__c1256e850039bdd6.nsf/$pid/mzpjkfmp06ak?OpenDocument&Click=).

- KLUSÁČEK, J. *Proměny sociální interakce a sociálního chování v důsledku rozšíření masových médií* [online]. 2007, poslední revize 25. ledna 2007 [cit. 9. května 2008], s. 2 – 3. Dostupné z: <http://trochujinak.ic.cz/downloads/zu/thompson-meyrowitz.pdf>.
- *Listina základních práv a svobod* [online]. [cit. 10. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
- *Obyvatelstvo hlásící se k jednotlivým církvím a náboženským společnostem* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2003, s. 1. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03>.
- PALOÚŠ, M. *Stálá mise České republiky při OSN* [online]. [cit. 4. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.czechembassy.org/wwwo/default.asp?idj=1&amb=112>.
- PAVLÍKOVÁ, M. *Vliv informačního média na společnost* [online]. 2001, poslední úprava 30. ledna 2002 [cit. 9. května 2008]. Dostupné z: <http://web.sks.cz/users/cn/dkk/studenti/pavlikova/media+spol.htm>.
- PEHE, J.: *Občanská společnost obohacuje moderní demokracii* [online]. 1998, poslední úprava 10. listopadu 2007 [cit. 15. 4. 2008]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/1998/1998Obspolecnostobohacuju.html>.
- PEHE, J.: *Obležená západní civilizace* [online]. 2001, poslední úprava 19. září 2001 [cit. 18. dubna 2008]. Dostupné z <http://www.pehe.cz/clanky/2000/2000-Participaceobcanu.html>.
- PEHE, J.: *Jaké je pořadí hodnot?* [online]. 2001, poslední úprava 17. října 2001 [cit. 2. května 2008]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/2001/2001-Jakejeporadihodnot.html/viewsearchterm=hodnoty>.
- PEHE, J.: *Participace občanů ve věcech veřejných* [online]. 2005, poslední úprava 28. září 2005 [cit. 15. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/2000/2000-Participaceobcanu.html>.
- PEHE, J.: *Demokracie bez voleb* [online]. 2006, poslední úprava 10. listopadu 2007 [cit. 9. prosince 2007]. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/zapisnik/2006/clanek.2006-05-06.7166439576>.
- *Počet obyvatel v ČR* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2007. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?cislotab=DEMCU001&&kapitola_id=19.

- *Počet uživatelů internetu roste ročně o deset procent* [online]. 2007, poslední úprava 22. listopadu 2007 [cit. 3. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/clanek/127406-pocet-uzivatelu-internetu-roste-rocne-o-deset-procent.html>.
- POTŮČEK, J. *Svoboda a demokracie* [online]. 2004, poslední úprava 23. prosince. 2004 [cit. 28. 10. 2007]. Dostupné z: <http://policy.euweb.cz/view.php?id=8>.
- *Přehled institucí Evropské unie* [online]. [cit. 10. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.euroskop.cz/44915/clanek/>.
- *Převaha narozených nad zemřelými nejvyšší za posledních 25 let* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2008. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby032008.doc>.
- RABUŠIC, L. *Stárnutí populace jako pohroma nebo jako sociální výzva?* [online]. 2002, poslední úprava 29. 11. 2002 [cit. 16. dubna 2008]. Dostupné z: http://www.vupsv.cz/Starnuti_populace.pdf.
- SARKISYAN, I. *Mezinárodní zadluženost jako globální problém* [online]. 2007, poslední úprava 16. 10. 2007 [cit. 10. 10. 2007], s. 40 – 50. Dostupné z: <http://dumfinanci.cz/ekonomika/mezinarodni-zadluzenost-jako-globalni-problem>.
- SLÁDEK, J. *Digitální hranice globální vesnice* [online]. 2004, poslední úprava 2. července. 2004 [cit. 4. listopadu 2007]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=177&lst=107>.
- *Wikipedia: die freie Enzyklopedie* [online]. 2003, letzte Version 8. Mai 2008 [cit. 10. května 2008]. Dostupné z: <http://de.wikipedia.org/wiki/Globalisierung>.
- *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. 2006, poslední úprava 7. května 2008 [cit. 10. května 2008]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Nato>.
- *Zpráva o životním prostředí České republiky v roce 2003* [online]. 2004, poslední úprava 26. 10. 2006 [cit. 27. 10. 2007]. Dostupné z: <http://www.env.cz/zzp03/titul.htm>.

Články v elektronických časopisech

- HECZKO, S. Světová ekonomika a globální problémy lidstva. In *Britské listy* [online]. 2005, prosinec [cit. 10. října 2007]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/2005/12/29/art26306.html>.
- JENÍČEK, V. Světový potravinový problém. In *Agricultural Economics* [online]. 1/2003 [cit. 14. 10. 2007]. Dostupné z: http://www.cazv.cz/2003/AE1_03/7-jenicek.pdf.
- PECHOVÁ, M. Max Weber – Myslitel a politik. In *Sociologický časopis* [online]. 1995, roč. 35 [cit. 9. května 2008], s. 2. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/137_463PECHO.pdf.
- JOHNSON, B. China tightens control of net [online]. In *Guardian* [online]. 10th October 2007 [cit. 3. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/technology/2007/oct/10/china.internet>.
- Internet v České republice. In *Marketingové noviny* [online]. 31. srpna 2007 [cit. 3. dubna 2008]. Dostupné z: http://www.marketingovenoviny.cz/index.php3?Action=View&ARTICLE_ID=5444.
- ŠAFR, J. Co je sociální mobilita. In *Sociologický časopis* [online]. 2003, [cit. 7. května 2008]. Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/articles/cz/22/2018/Safr-J.-2003.-8222-Co-je-socialni-mobilita.html>
- TESÁREK, S. Globalizace nás zotročuje. *Britské listy* [online], 2001, [cit. 16. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/files/isarc/0008/20000810l.html>.
- ČERMÁKOVÁ, M. Rodina a měnící se gender role – sociální analýza české rodiny. *Sociologický časopis* [online]. 2003, květen [cit. 4. května 2008], s. 70 – 74. Dostupné z: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/153_97-8wptext.pdf.
- ČULÍK, J. O budoucnosti světa. *Britské listy* [online]. 2001, říjen [cit. 28. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/files/isarc/0002/20000202g.html>.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 Listina základních práv a svobod

Příloha č. 2 Instituce Evropské unie

Příloha č.3 Rozšiřování NATO v Evropě

Příloha č. 4 Věkové složení obyvatel České republiky v letech 1991 – 2007

Příloha č. 1 Listina základních práv a svobod

USNESENÍ

předsednictva České národní rady
ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení
LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD
jako součásti ústavního pořádku České republiky.

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

Předsednictvo České národní rady se usneslo takto:

Předsednictvo České národní rady vyhláší LISTINU ZÁKLADNÍCH PRÁV A
SVOBOD jako součást ústavního pořádku České republiky.

Uhde v.r.

5.4 LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD

Federální shromáždění na základě návrhů České národní rady a Slovenské národní rady, uznávajíc neporušitelnost přirozených práv člověka, práv občana a svrchovanost zákona, navazujíc na obecně sdílené hodnoty lidství a na demokratické a samosprávné tradice našich národů, pamětlivo trpkých zkušeností z dob, kdy lidská práva a základní svobody byly v naší vlasti potlačovány, vkládajíc naděje do zabezpečení těchto práv společným úsilím všech svobodných národů, vycházejíc z práva českého národa a slovenského národa na sebeurčení, připomínajíc si svůj díl odpovědnosti vůči budoucím generacím za osud veškerého lidstva na Zemi a vyjadřujíc vůli, aby se Česká a Slovenská Federativní Republika důstojně zařadila mezi státy, jež tyto hodnoty ctí, usneslo se na této Listině základních práv a svobod:

5.5 Hlava první

5.5.1 Obecná ustanovení

Článek 1

Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.

Článek 2

(1) Stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat ani na výlučnou

ideologii, ani na náboženské vyznání.

(2) Státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví.

(3) Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.

Článek 3

(1) Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.

(2) Každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti. Zakazuje se jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodňování.

(3) Nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod.

Článek 4

(1) Povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod.

(2) Meze základních práv a svobod mohou být za podmínek stanovených Listinou základních práv a svobod (dále jen "Listina") upraveny pouze zákonem.

(3) Zákonná omezení základních práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky.

(4) Při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro jaké byla stanovena.

5.6 Hlava druhá

5.6.1 Lidská práva a základní svobody

5.7 Oddíl první

5.7.1 Základní lidská práva a svobody

Článek 5

Každý je způsobilý mít práva.

Článek 6

- (1) Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením.
- (2) Nikdo nesmí být zbaven života.
- (3) Trest smrti se nepřipouští.
- (4) Porušením práv podle tohoto článku není, jestliže byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné.

Článek 7

- (1) Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena. Omezena může být jen v případech stanovených zákonem.
- (2) Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.

Článek 8

- (1) Osobní svoboda je zaručena.
- (2) Nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Nikdo nesmí být zbaven svobody pouze pro neschopnost dostát smluvnímu závazku.
- (3) Obviněného nebo podezřelého z trestného činu je možno zadržet jen v případech stanovených v zákoně. Zadržená osoba musí být ihned seznámena s důvody zadržení, vyslechnuta a nejpozději do 48 hodin propuštěna na svobodu nebo odevzdána soudu. Soudce musí zadrženou osobu do 24 hodin od převzetí vyslechnout a rozhodnout o vazbě, nebo ji propustit na svobodu.
- (4) Zatknout obviněného je možno jen na písemný odůvodněný příkaz soudce. Zatčená osoba musí být do 24 hodin odevzdána soudu. Soudce musí zatčenou osobu do 24 hodin od převzetí vyslechnout a rozhodnout o vazbě nebo ji pustit na svobodu.
- (5) Nikdo nesmí být vzat do vazby, leč z důvodů a na dobu stanovenou zákonem a na základě rozhodnutí soudu.
- (6) Zákon stanoví, ve kterých případech může být osoba převzata nebo držena v ústavní zdravotnické péči bez svého souhlasu. Takové opatření musí být do 24 hodin oznámeno soudu, který o tomto umístění rozhodne do 7 dnů.

Článek 9

- (1) Nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám.
- (2) Ustanovení odstavce 1 se nevztahuje na:

- a) práce ukládané podle zákona ve výkonu trestu odnětí svobody nebo osobám vykonávajícím jiný trest nahrazující trest odnětí svobody,
- b) vojenskou službu nebo jinou službu stanovenou zákonem namísto povinné vojenské služby,
- c) službu vyžadovanou na základě zákona v případě živelných pohrom, nehod, nebo jiného nebezpečí, které ohrožuje životy, zdraví nebo značné majetkové hodnoty,
- d) jednání uložené zákonem pro ochranu života, zdraví nebo práv druhých.

Článek 10

- (1) Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno.
- (2) Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a osobního života.
- (3) Každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě.

Článek 11

- (1) Každý má právo vlastnit majetek. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu. Dědění se zaručuje.
- (2) Zákon stanoví, který majetek nezbytný k zabezpečování potřeb celé společnosti, rozvoje národního hospodářství a veřejného zájmu smí být jen ve vlastnictví státu, obce nebo určených právnických osob; zákon může také stanovit, že určité věci mohou být pouze ve vlastnictví občanů nebo právnických osob se sídlem v České a Slovenské Federativní Republice.
- (3) Vlastnictví zavazuje. Nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem.
- (4) Vyvlastnění nebo nucené omezení vlastnického práva je možné ve veřejném zájmu, a to na základě zákona a za náhradu.
- (5) Daně a poplatky lze ukládat jen na základě zákona.

Článek 12

- (1) Obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí.
- (2) Domovní prohlídka je přípustná jen pro účely trestního řízení, a to na písemný

odůvodněný příkaz soudce. Způsob provedení domovní prohlídky stanoví zákon.

(3) Jiné zásahy do nedotknutelnosti obydlí mohou být zákonem dovoleny, jen je-li to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu života nebo zdraví osob, pro ochranu práv a svobod druhých anebo pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku. Pokud je obydlí užíváno také pro podnikání nebo provozování jiné hospodářské činnosti, mohou být takové zásahy zákonem dovoleny, též je-li to nezbytné pro plnění úkolů veřejné správy.

Článek 13

Nikdo nesmí porušit listovní tajemství ani tajemství jiných písemností a záznamů, ať již uchovávaných v soukromí, nebo zasílaných poštou anebo jiným způsobem, s výjimkou případů a způsobem, které stanoví zákon. Stejně se zaručuje tajemství zpráv podávaných telefonem, telegrafem nebo jiným podobným zařízením.

Článek 14

- (1) Svoboda pohybu a pobytu je zaručena.
- (2) Každý, kdo se oprávněně zdržuje na území České a Slovenské Federativní Republiky, má právo svobodně je opustit.
- (3) Tyto svobody mohou být omezeny zákonem, jestliže je to nevyhnutelné pro bezpečnost státu, udržení veřejného pořádku, ochranu zdraví nebo ochranu práv a svobod druhých a na vymezených územích též z důvodu ochrany přírody.
- (4) Každý občan má právo na svobodný vstup na území České a Slovenské Federativní Republiky. Občan nemůže být nucen k opuštění své vlasti.
- (5) Cizinec může být vyhoštěn jen v případech stanovených zákonem.

Článek 15

- (1) Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.
- (2) Svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby je zaručena.
- (3) Nikdo nemůže být nucen vykonávat vojenskou službu, pokud je to v rozporu s jeho svědomím nebo s jeho náboženským vyznáním. Podrobnosti stanoví zákon.

Článek 16

- (1) Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.

(2) Církev a náboženské společnosti spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech.

(3) Zákon stanoví podmínky vyučování náboženství na státních školách.

(4) Výkon těchto práv může být omezen zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých.

5.8 Oddíl druhý

5.8.1 Politická práva

Článek 17

(1) Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny.

(2) Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.

(3) Cenzura je nepřípustná.

(4) Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.

(5) Státní orgány a orgány územní samosprávy jsou povinny přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky a provedení stanoví zákon.

Článek 18

(1) Petiční právo je zaručeno; ve věcech veřejného nebo jiného společenského zájmu má každý právo sám nebo s jinými se obracet na státní orgány a orgány územní samosprávy s žádostmi, návrhy a stížnostmi.

(2) Peticí se nesmí zasahovat do nezávislosti soudu.

(3) Peticemi se nesmí vyzývat k porušování základních práv a svobod zaručených Listinou.

Článek 19

(1) Právo pokojně se shromažďovat je zaručeno.

(2) Toto právo lze omezit zákonem v případech shromáždění na veřejných místech, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých,

ochranu veřejného pořádku, zdraví, mravnosti, majetku nebo pro bezpečnost státu.
Shromáždění však nesmí být podmíněno povolením orgánu veřejné správy.

Článek 20

- (1) Právo svobodně se sdružovat je zaručeno. Každý má právo spolu s jinými se sdružovat ve spolcích, společnostech a jiných sdruženích.
- (2) Občané mají právo zakládat též politické strany a politická hnutí a sdružovat se v nich.
- (3) Výkon těchto práv lze omezit jen v případech stanovených zákonem, jestliže je to v demokratické společnosti nezbytné pro bezpečnost státu, ochranu veřejné bezpečnosti a veřejného pořádku, předcházení trestným činům nebo pro ochranu práv a svobod druhých.
- (4) Politické strany a politická hnutí, jakož i jiná sdružení jsou odděleny od státu.

Článek 21

- (1) Občané mají právo podílet se na správě veřejných věcí přímo nebo svobodnou volbou svých zástupců.
- (2) Volby se musí konat ve lhůtách nepřesahujících pravidelná volební období stanovená zákonem.
- (3) Volební právo je všeobecné a rovné a vykonává se tajným hlasováním. Podmínky výkonu voleného práva stanoví zákon.
- (4) Občané mají za rovných podmínek přístup k voleným a jiným veřejným funkcím.

Článek 22

Zákonná úprava všech politických práv a svobod a její výklad a používání musí umožňovat a ochraňovat svobodnou soutěž politických sil v demokratické společnosti.

Článek 23

Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny.

5.9 Hlava třetí

5.9.1 Práva národnostních a etnických menšin

Článek 24

Příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu.

Článek 25

- (1) Občanům tvořícím národnostní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích. Podrobnosti stanoví zákon.
- (2) Občanům příslušejícím k národnostním a etnickým menšinám se za podmínek stanovených zákonem zaručuje též
 - a) právo na vzdělání v jejich jazyku,
 - b) právo užívat jejich jazyka v úředním styku,
 - c) právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin.

5.10 Hlava čtvrtá

5.10.1 Hospodářská, sociální a kulturní práva

Článek 26

- (1) Každý má právo na svobodnou volbu povolání a přípravu k němu, jakož i právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost.
- (2) Zákon může stanovit podmínky a omezení pro výkon určitých povolání nebo činností.
- (3) Každý má právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Občany, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje; podmínky stanoví zákon.
- (4) Zákon může stanovit odchylnou úpravu pro cizince.

Článek 27

- (1) Každý má právo svobodně se sdružovat s jinými na ochranu svých hospodářských a sociálních zájmů.
- (2) Odborové organizace vznikají nezávisle na státu. Omezovat počet odborových organizací je nepřípustné, stejně jako zvýhodňovat některé z nich v podniku nebo v odvětví.
- (3) Činnost odborových organizací a vznik a činnost jiných sdružení na ochranu hospodářských a sociálních zájmů mohou být omezeny zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu a bezpečnost státu, veřejného pořádku nebo práv a svobod druhých.

(4) Právo na stávku je zaručeno za podmínek stanovených zákonem; toto právo nepřísluší soudcům, prokurátorům, příslušníkům ozbrojených sil a příslušníkům bezpečnostních sborů.

Článek 28

Zaměstnanci mají právo na spravedlivou odměnu za práci a na uspokojivé pracovní podmínky. Podrobnosti stanoví zákon.

Článek 29

- (1) Ženy, mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky.
- (2) Mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvláštní ochranu v pracovních vztazích a na pomoc při přípravě povolání.
- (3) Podrobnosti stanoví zákon.

Článek 30

- (1) Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele.
- (2) Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.
- (3) Podrobnosti stanoví zákon.

Článek 31

Každý má právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.

Článek 32

- (1) Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.
- (2) Ženě v těhotenství je zaručena zvláštní péče, ochrana v pracovních vztazích a odpovídající zdravotní podmínky.
- (3) Děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva.
- (4) Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.

(5) Rodiče, které pečují o děti, mají právo na pomoc státu.

(6) Podrobnosti stanoví zákon.

Článek 33

(1) Každý má právo na vzdělání. Školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon.

(2) Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách.

(3) Zřizovat jiné školy než státní a vyučovat na nich lze jen za podmínek stanovených zákonem; na takových školách se může vzdělání poskytovat za úplatu.

(4) Zákon stanoví, za jakých podmínek mají občané při studiu právo na pomoc státu.

Článek 34

(1) Práva k výsledkům tvůrčí duševní činnosti jsou chráněna zákonem. (2) Právo přístupu ke kulturnímu bohatství je zaručeno za podmínek stanovených zákonem.

Článek 35

(1) Každý má právo na příznivé životní prostředí.

(2) Každý má právo na včasné a úplné informace o stavu životního prostředí a přírodních zdrojů.

(3) Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.

5.11 Hlava pátá

5.11.1 Právo na soudní a jinou právní ochranu

Článek 36

(1) Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.

(2) Kdo tvrdí, že byl na svých právech zkrácen rozhodnutím orgánu veřejné správy, může se obrátit na soud, aby přezkoumal zákonnost takového rozhodnutí, nestanoví-li zákon jinak. Z pravomoci soudu však nesmí být vyloučeno přezkoumávání rozhodnutí týkajících se základních práv a svobod podle Listiny.

(3) Každý má právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím soudu, jiného státního orgánu či orgánu veřejné správy nebo nesprávným úředním postupem.

Článek 37

- (1) Každý má právo odepřít výpověď, jestliže by jí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké.
- (2) Každý má právo na právní pomoc v řízení před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to od počátku řízení.
- (3) Všichni účastníci jsou si v řízení rovni.
- (4) Kdo prohlásí, že neovládá jazyk, jímž se vede jednání, má právo na tlumočníka.

Článek 38

- (1) Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon.
- (2) Každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů a v jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům. Veřejnost může být vyloučena jen v případech stanovených zákonem.

Článek 39

Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit.

Článek 40

- (1) Jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy.
- (2) Každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena.
- (3) Obviněný má právo, aby mu byl poskytnut čas a možnost k přípravě obhajoby a aby se mohl hájit sám nebo prostřednictvím obhájce. Jestliže si obhájce nezvolí, ačkoliv ho podle zákona mít musí, bude mu ustanoven soudem. Zákon stanoví, v kterých případech má obviněný právo na bezplatnou pomoc obhájce.
- (4) Obviněný má právo odepřít výpověď; tohoto práva nesmí být žádným způsobem zbaven.
- (5) Nikdo nemůže být trestně stíhán za čin, pro který již byl pravomocně odsouzen nebo zproštěn obžaloby. Tato zásada nevylučuje uplatnění mimořádných opravných prostředků v souladu se zákonem.
- (6) Trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější.

5.12 Hlava šestá

5.12.1 Ustanovení společná

Článek 41

(1) Práv uvedených v čl. 26, čl. 27 odst. 4, čl. 28 až 31, čl. 32 odst. 1 a 3, čl. 33 a 35 Listiny je možno se domáhat pouze v mezích zákonů, které tato ustanovení provádějí.

(2) Kde se v Listině mluví o zákonu, rozumí se tím zákon Federálního shromáždění, jestliže z ústavního rozdělení zákonodárné pravomoci nevyplývá, že úprava přísluší zákonům národních rad.

Článek 42

(1) Pokud Listina používá pojmu "občan", rozumí se tím státní občan České a Slovenské Federativní Republiky.

(2) Cizinci používají v České a Slovenské Federativní Republice lidských práv a základních svobod zaručených Listinou, pokud nejsou přiznána výslovně občanům.

(3) Pokud dosavadní předpisy používají pojmu "občan", rozumí se tím každý člověk, jde-li o základní práva a svobody, které Listina přiznává bez ohledu na státní občanství.

Článek 43

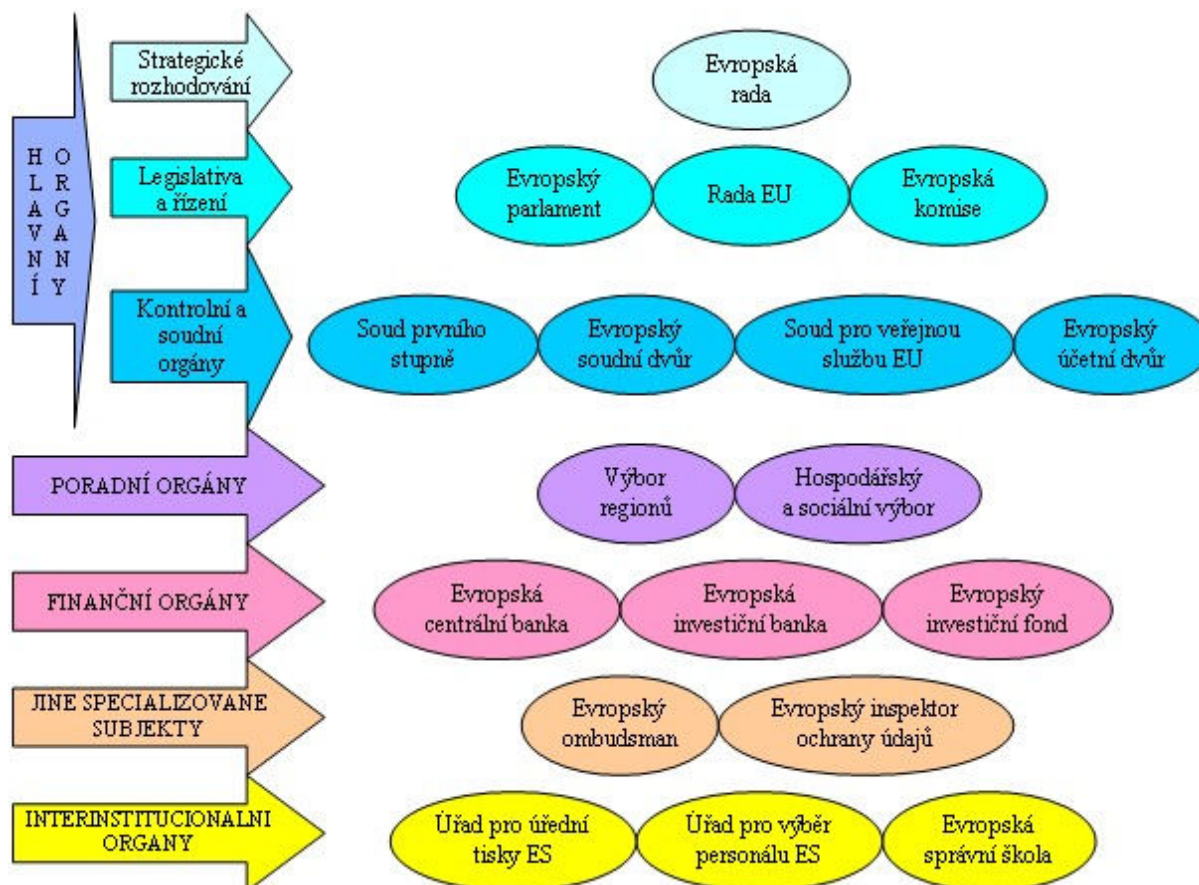
Česká a Slovenská Federativní Republika poskytuje azyl cizincům pronásledovaným za uplatňování politických práv a svobod. Azyl může být odepřen tomu, kdo jednal v rozporu se základními lidskými právy a svobodami.

Článek 44

Zákon může soudcům a prokurátorům omezit právo na podnikání a jinou hospodářskou činnost a právo uvedené v čl. 20 odst. 2; zaměstnancům státní správy a územní samosprávy ve funkcích, které určí, též právo uvedené v čl. 27 odst. 4; příslušníkům bezpečnostních sborů a příslušníkům ozbrojených sil též práva uvedená v čl. 18, 19 a čl. 27 odst. 1 až 3, pokud souvisí s výkonem služby. Osobám v povoláních, která jsou bezprostředně nezbytná pro ochranu života a zdraví, může zákon omezit právo na stávku.

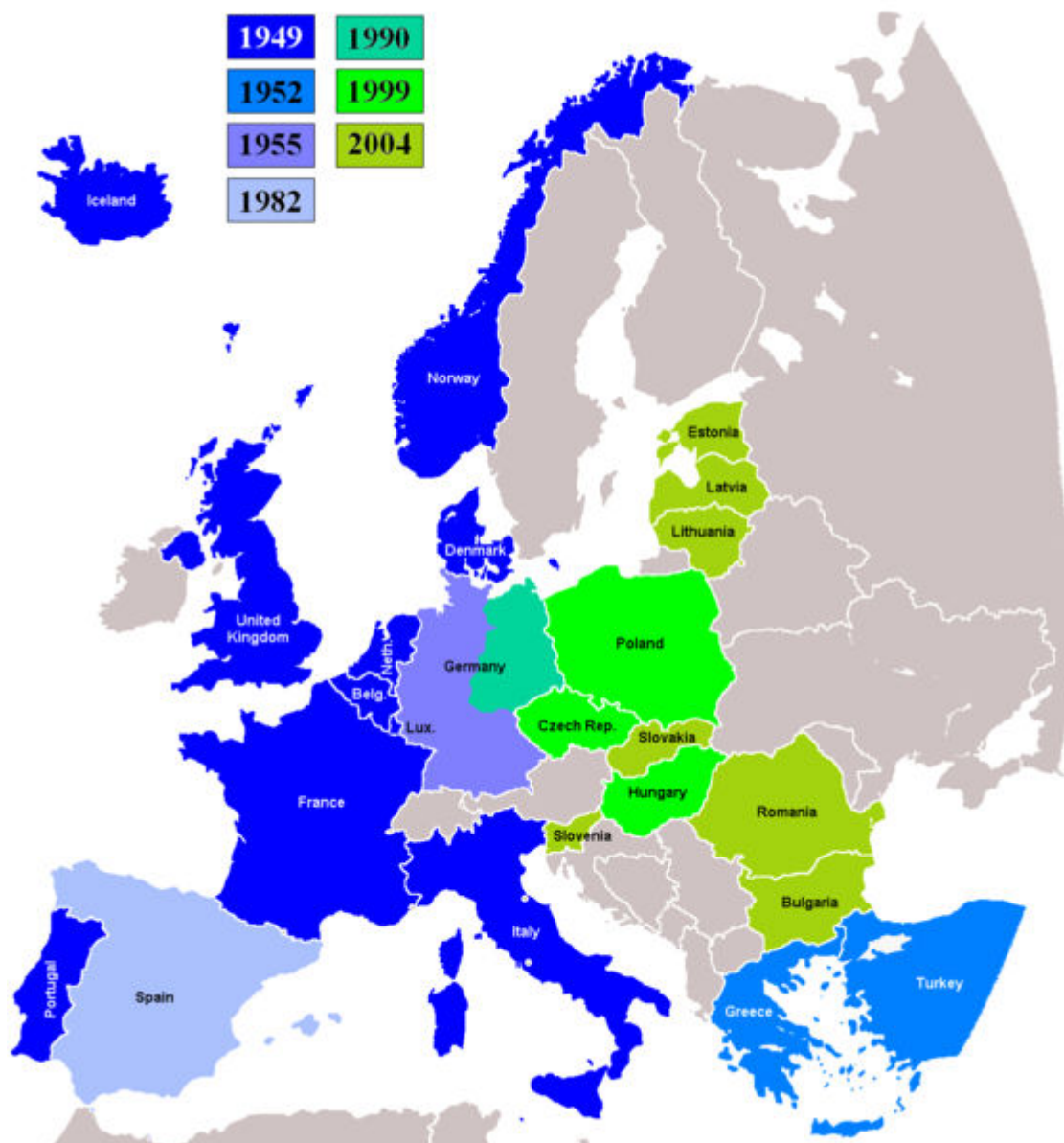
Zdroj: *Listina základních práv a svobod* [online]. [cit. 10. dubna 2008]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

Příloha č. 2 Instituce Evropské unie

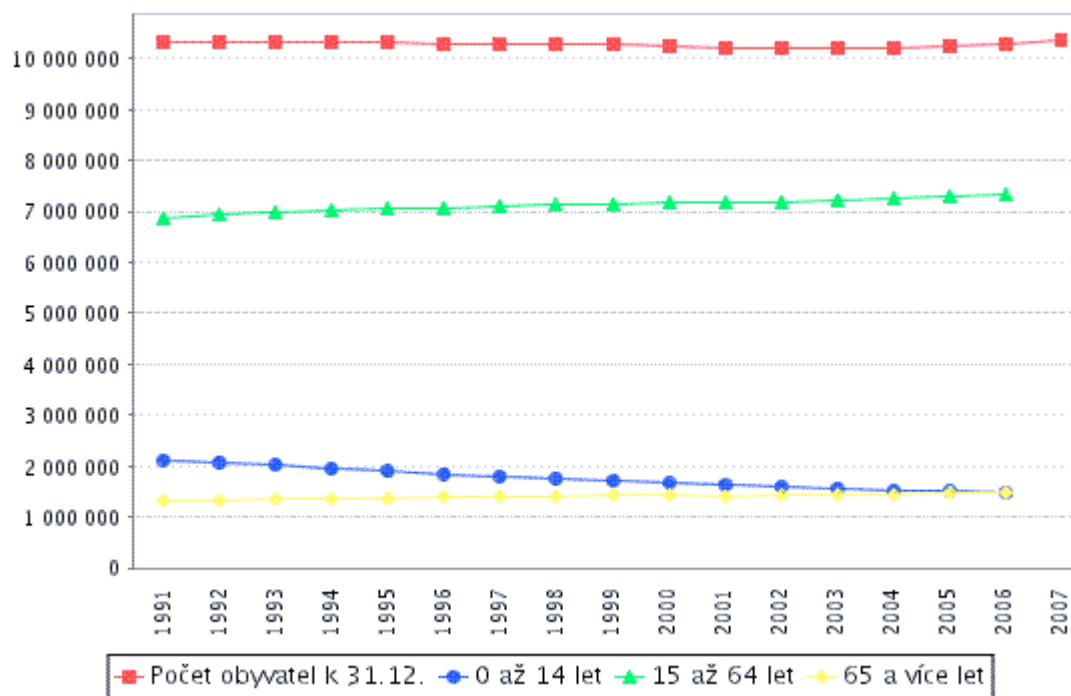
Zdroj: *Přehled institucí Evropské unie* [online]. [cit. 10. dubna 2008]. Dostupné z:
<http://www.euroskop.cz/44915/clanek/>.

Příloha č. 3 Rozšiřování NATO v Evropě

Zdroj: *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. 2006, poslední úprava 7. května 2008 [cit. 10. května 2008]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Nato>.

Příloha č. 4 Věkové složení obyvatel České republiky v letech 1991 – 2007

Zdroj: *Počet obyvatel v ČR* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2007. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?cislotab=DEMCU001&&kapitola_id=19.